

ЗОМБУЛУККА КАБЫЛГАН АЯЛДАР ЖАНА БАЛДАР ҮЧҮН УКУК ТАРТИБИН ЖАНА СОТ АДИЛЕТТИГИН САКТОО ЧӨЙРӨСҮНДӨГҮ СТАНДАРТТЫК ОПЕРАЦИОНДУК ПРОЦЕДУРАЛАР

Кыргыз Республикасынын
ИИОнун Милициянын участкалык
уполномоченныйлары үчүн
окуу куралы

УДК: 351/354
ББК 67.401.13
С77

С77 Зомбулукка кабылган аялдар жана балдар үчүн укук тартибин жана сот адилеттигин сактоо чөйрөсүндөгү стандарттык операцияндук процедуралар. Кыргыз Республикасынын ИИОнун милициянын участкалык уполномоченныйлар үчүн окуу куралы. Б.: 2021 – 30 б.

ISBN 978-9967-9369-1-1

Кыргыз Республикасынын ИИМнин иш тажрыйбасында колдонуу үчүн КРнын ИИМнин 2021-жылдын 12-октябрындагы №697 Буйругу менен сунушталды.

Бул окуу куралы зомбулукка кабылган аялдарга кызмат көрсөтүүлөрдү сунуш кылуунун жана жардам көрсөтүүнүн эл аралык стандарттарын иш жүзүндө колдонуу максатында милициянын участкалык уполномоченныйларына арналган. Окуу куралы аялдарга карата гендердик зомбулук түшүнүгүн, базалык кызмат көрсөтүүлөрдүн стандарттарын, ошондой эле жабыр тарткан аялдарга жардам көрсөтүүнүн жана алдын алуу иштерин жүргүзүүнүн өзгөчөлүктөрүн караштырат. Окуу куралынын өзгөчө баалуулугу жабыр тарткан аялдар менен алгачкы байланышуу боюнча сунуштамаларды, ИИОнун нөөмөттөгү кызматкеринин жана Милициянын участкалык уполномоченныйынын аялдарга карата зомбулук тууралуу билдирүүлөрдү алган учурдагы аракеттеринин алгоритмин камтыгандыгында. Окуу куралы Коомдук коопсуздук кызматынын кызматкерлери үчүн, кризистик борборлордун кызматкерлери үчүн, ошондой эле жабыр тарткан аялдарга кызматтарды көрсөтүүгө кызыкдар окурмандардын кеңири чөйрөсү үчүн пайдалуу болот.

Окуу куралы сатыкка чыгарылбайт, акысыз таратылат, тиешелүү шилтемелерди келтирүү менен колдонулушу мүмкүн.

Бул окуу куралы «Демократиялык процесстерди изилдөө борбору» КФ тарабынан Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн, БУУнун жана Европа биримдигинин «Теңдик нуру» биргелешкен демилгесинин алкагында даярдалды.

ISBN 978-9967-9369-1-1

УДК: 351/354
ББК 67.401.13

Мазмуну

1.	Киришүү	1
2.	Көйгөйдүн агымы жана масштабы	2
	Дүйнөдөгү кырдаал	2
	Кыргызстандагы кырдаал	2
3.	Аялдарга жана кыздарга карата зомбулук түшүнүгү жана формалары	3
4.	Тергөө органдары тарабынан зомбулукка кабылган аялдарга жана балдарга кызматтарды көрсөтүүнүн принциптери жана стандарттары	5
	Укук коргоочулук ыкма	5
	Гендердик тең укуктуулукту илгерилетүү жана аялдардын укуктарын жана мүмкүнчүлүктөрүн жайылтуу	6
	Басмырлоого жол бербөө жана маданий өзгөчөлүктөрдү сактоо	6
	Коопсуздук	6
	Конфиденциалдуулук	7
	Маалыматтуулук	7
	Аң сезимдүү тандоо	7
	Зомбулуктан жабыр тарткандардын муктаждыктарынын артыкчылыктуулугу	8
	Зомбулук жасаган адамды жоопкерчиликке тартуу	8
5.	Сот адилеттиги жана укук тартибин сактоо чөйрөсүндөгү базалык кызмат көрсөтүүлөр	8
6.	Базалык кызмат көрсөтүү: Алдын алуу	11
7.	Базалык кызмат көрсөтүү: Алгачкы байланышуу	16
	Зомбулукка кабылган аялдардын жана балдардын психологиялык абалынын өзгөчөлүктөрү	17
	Зомбулуктан жабыр тарткан балдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүктөрү	18
	Басмырлоонун жана зомбулуктун кайчылаш формаларына кабылышкан аялдар жана балдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүктөрү	18
	Майыптыгы бар аялдар жана балдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүктөрү	19
	Зомбулуктан жабыр тарткан аялдарды суракка алуу боюнча сунуштамалар	22
8.	Аялдарга жана балдарга карата зомбулук тууралуу билдирүүлөрдү алган учурдагы ИИОнун нөөмөттөгү кызматкеринин аракеттеринин алгоритми	26
9.	ИИОнун Милициянын участкалык уполномоченныйынын аялдарга жана балдарга карата гендердик зомбулук тууралуу билдирүүнү алган учурдагы аракеттеринин алгоритми	27
	Сунуш кылынган адабияттардын тизмеси	29
	1-тиркеме. Аялдар жана балдар үчүн кризистик борборлордун даректери жана байланышуу түйүндөрү	30

Кыскартуулардын тизмеси

КЖБР	-	Кылмыштардын жана жоруктардын бирдиктүү реестри
ЖЖИТ	-	Жашы жетелектердин иштери боюнча тескөөчү
КР	-	Кыргыз Республикасы
ИИМ	-	Ички иштер министрлиги
ИИО	-	Ички иштер органдары
КБ	-	Коомдук бирикме
БУУ	-	Бириккен Улуттар Уюму
КФ	-	Коомдук фонд
ММК	-	Массалык маалымат каражаттары
ЖК	-	Жазык кодекси
БКЫУО	-	Балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу орган
ЖПК	-	Жазык-процесстик кодекси
УКжЭКБ	-	Укуктук камсыздоо жана эл аралык кызматташтык башкармалыгы
МКККБ	-	Милициянын кайгуул-күзөт кызматы башкармалыгы
ЫЧКБ	-	Ыкчам чара көрүү борбору
МК Эл.Ж	-	Маалыматтарды каттоонун Электрондук журналы

Жумушчу топтун жетекчиси

Исакова Э. А.	КРнын ИИМнин укуктук камсыздоо жана эл аралык кызматташтык башкармалыгынын начальнигинин орун басары, милициянын полковниги
---------------	---

Жооптуу аткаруучулар

Алижанов Т. А.	КРнын ИИМнин КККнын Кварталдык милиция бөлүмүнүн начальниги, милициянын полковниги
Киселева О. В.	КРнын ИИМнин КККнын Ыкчам чара көрүү борборунун башкы тескөөчүсү, милициянын полковниги
Илибеева Л. К.	«Демократиялык процесстерди изилдөө борбору» КФ Башкаруучулар кеңешинин төрайымы
Карпович Е. И.	«Демократиялык процесстерди изилдөө борбору» КФ Программалык аналитик
Давлетбаева Д. Ж.	Бишкек ш. Зомбулуктан жабыр тарткан балдарга жардам берүү борборунун директору
Ткачева Е. А.	«Шанс-КБ» зомбулукка кабылган аялдар үчүн кризистик борбору КБ директору

Жумушчу топтун мүчөлөрү

Адылова Н. О.	КРнын ИИМнин КККнын Жашы жетелек өспүрүмдөрдүн иштери боюнча бөлүмүнүн начальниги, милициянын полковниги
Кадыркулов К. К.	КРнын ИИМнин Республикалык окуу борборунун начальниги, милициянын полковниги
Макилов С. Б.	Кыргыз Республикасынын ИИМнин Тергөө кызматы бөлүмүнүн начальниги, милициянын подполковниги
Омуралиев Н. Ш	КРнын ИИМнин укуктук камсыздоо жана эл аралык кызматташтык башкармалыгынын бөлүм начальниги, милициянын майору

1. Киришүү

Милициянын участкалык уполномоченныйларынын ишмердүүлүгү ички иштер органдарынын ишмердүүлүктөрүндө эң маанилүү багыттардын бири болуп эсептелет. Милициянын участкалык уполномоченныйларынын негизги милдети – коомдук тартипти, жеке адамдын жана коомдун коопсуздугун, анын ичинде ага бекитилген административдик аймактагы аялдардын жана балдардын коопсуздуктарын камсыз кылуу, өзүнүн компетенцияларынын алкагында мыйзам бузуулардын алдын алуу жана токтотуу болуп саналат.

Үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу милициянын участкалык уполномоченныйларынын (МУУ) ишмердүүлүктөрүнүн өзүнчө бир багыты болуп эсептелет. Мына ушул максатта МУУ убактылуу коргоо ордерин беришет, анда көрсөтүлгөн шарттардын аткарылуусун көзөмөлдөшөт, убактылуу коргоо ордерин узартышат, административдик аймагына үзгүлтүксүз түрдө кыдыруу жүргүзүп турушат, жабыр тарткан адамдар жана зомбулук жасаган адамдар менен жолугушат жана аңгемелешүү жүргүзүшөт, алдын алуу иштерин жүргүзүшөт. Укук бузуу тууралуу кодекстин ишке киргизилиши менен Милициянын участкалык уполномоченныйларына жана Жаш өспүрүмдөрдүн иштери боюнча тескөөчүгө үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдарды укук бузуу жасагандыгы боюнча жоопкерчиликке тартуу үчүн үй-бүлөлүк зомбулук боюнча материалдарды сотко даярдоо жана багыттоо жүктөлөт. Милициянын участкалык уполномоченныйлары үй-бүлөлүк зомбулукка байланыштуу кылмыштарды иликтөөдө тергөөгө жардам берет.

Милициянын участкалык уполномоченныйларынын аялдарга жана балдарга карата үй-бүлөлүк зомбулук чөйрөсүндө иштөө мүмкүнчүлүгүн ашыкча деп баалоо мүмкүн эмес, себеби алар Милициянын участкалык уполномоченныйларына (МУУ) өз көйгөйлөрү менен эч кандай бюрократиялык процедураларсыз түздөн түз кайрыла алышат. Дал мына ошондуктан, Милициянын участкалык уполномоченныйы (МУУ) аялдардын жана балдардын сот адилеттигине карата жолу жеткиликтүү, ыкчам жана коопсуз болуусу үчүн аларды кайрадан кайталануучу зомбулук актыларынан коргоого алуу, алардын кадыр-баркына жана укуктарына урмат-сый менен мамиле кылуу үчүн чечүүчү мааниге ээ.

Бул окуу куралынын максаты, Милициянын участкалык уполномоченныйларынын – кызматкерлеринин зомбулукка кабылган аялдар жана кыздар үчүн базалык кызмат көрсөтүүлөрдүн стандарттарынын негизинде кызмат көрсөтүүлөрүнүн сапаттуу болуусун камсыз кылуу болуп саналат. Бул стандарттарды Милициянын участкалык уполномоченныйларынын ар бир иш күнүндөгү ишмердүүлүктөрүнө киргизүү жабыр тарткан адамдарга кызматтарды алардын муктаждыктарын эске алуу менен көрсөтүүнү жакшыртат, зомбулук көйгөйлөрүн комплекстүү чечүү үчүн мамлекеттик жана мамлекеттик эмес органдар менен натыйжалуу өз ара аракеттенишүүгө жардам берет.

Базалык кызмат көрсөтүү стандарттарын иш тажрыйбасында колдонуу жабыр тарткан аялдардын жана балдардын милиция органдарына кайрылууларынын жогорулоосуна, кылмыштарды ачуунун жогорулоосуна, калктын ички иштер органдарына ишениминин өсүүсүнө, милициянын калк менен кызматташуусунун жогорулоосуна жол ачат, а эң артыкчылыктуулугу административдик аймагында жалпы кылмыштуулуктун төмөндөөсүнө шарт түзөт.

Окуу куралы КРнын ИИМнин Жумушу тобу тарабынан алдыңкы гендердик эксперттердин, иш тажрыйбасы мол психологдордун катышуусунда «Теңдик нуру» биргелешкен демилгесинин алкагында «Демократиялык процесстерди изилдөө борбору» КФ колдоо көрсөтүүсүнүн негизинде иштелип чыкты.

2. Көйгөйдүн агымы жана масштабы

Дүйнөдөгү кырдаал

Бүткүл дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюмунун 2013-жылдагы глобалдык обзорунан ылайык (БДССУ), дүйнө жүзү боюнча аялдардын 35% интимдик же интимдик эмес өнөктөштөрү тарабынан дене бойлук жана/же сексуалдык зомбулукка кабылышкан. Дүйнө жүзү боюнча аялдардын 7% ашыгы интимдик өнөктөштөрү тарабынан сексуалдык зомбулукка кабылышкан¹.

Кыргызстандагы кырдаал

МДИ – 2012 көрсөткүчтөрү боюнча, Кыргыз Республикасында 15–49 жаш курагындагы никеде турган ар бир аял күйөөсү же өнөктөшү тарабынан же дене бойлук, же сексуалдык зомбулукту башынан өткөргөн, а респонденттердин 17% изилдөөнүн алдындагы акыркы 12 айдын аралыгында мындай зомбулукту баштарынан кечиришкен. Аялдардын 7% кош бойлуулук учурунда дене бойлук зомбулукка кабылышкан.

Республиканын калкы аялдарга карата зомбулукка кадимки көрүнүштөй эле мамиле кылышат, коомчулукта күйөөсү өз аялын бардык жол менен тарбиялоого укуктуу деген пикир жайылган. Демек, аялдардын 30% айрым учурларда аялын чапканга болот деп ойлошот, мисалы, алар балдарына кам көрбөгөн учурда, үйүнөн чыгып бир жерге барарда күйөөсүнө айтпаса, ага каршылык көрсөтсө же аны менен жыныстык жакындыктан баш тартса².

2020-жылы үй-бүлөлүк зомбулук фактылары боюнча ички иштер органдары тарабынан 8 577 убактылуу коргоо ордерлери берилген, ошондой эле айыпкерлер кылмыш жоопкерчилигине жана жоруктар үчүн жоопкерчиликке тартылышкан. Үй-бүлөлүк зомбулуктун курамында жубайлык зомбулук алдыңкы орунда турат, анда эрежеге ылайык дене бойлук жана психологиялык зомбулуктун формасы колдонулат. Үй-бүлөлүк зомбулук ичимдиктерди ашыкча колдонуу менен байланыштуу – катталган үй-бүлөлүк зомбулук окуяларынын 80% ашыгы ичимдик ичкен мас абалында жасалган. Соттордун көрсөткүчтөрү боюнча үй-бүлөлүк зомбулук барган сайын көбүрөөк криминалдашып бара жатат, үй-бүлөлүк зомбулуктун жыйынтыгында жасалган кылмыштардын өсүүсү байкалууда.

¹ БДССУ, Аялдарга карата зомбулукка глобалдык жана аймактык баа берүү. 2-б., 18-б. Булак: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/85239/1/9789241564625_eng.pdf

² Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитети, БУУнун Балдар фонду (ЮНИСЕФ). Кыргыз Республикасы. Көп индикаторлуу кластердик изилдөө 2018. Изилдөөнүн жыйынтыктары тууралуу отчет. Бишкек, Кыргыз Республикасы Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитети, БУУнун Балдар фонду 2019: (ЮНИСЕФ).

2020-жылы Кылмыштардын жана жоруктардын реестрине 341 үй-бүлөлүк зомбулук окуясы кылмыш иши козголуу менен, анын ичинде КРнын ЖКнин төмөнкү беренелери боюнча катталган:

Аялдарга жана балдарга карата кылмыштар боюнча милиция органдарына кайрылуулардын расмий статистикасы латенттүүлүгүнүн жогорулугу менен айырмаланары белгилүү, бул табигый (жабыр тарткандардын өздөрүнүн каалоолорунун жоктугу), ошондой эле системалуу себептер менен байланыштуу (укук коргоо жана сот органдарынын ишмердүүлүгүнүн натыйжасыздыгы, аларга ишеничтин жоктугу, стигматизация, аялдардын сот адилеттиги институттарында виктимизацияланышы).

3. Аялдарга жана кыздарга карата зомбулук түшүнүгү жана формалары

Аялдарга карата зомбулук эркектер менен аялдардын ортосундагы тең укуксуздуктун тамырынын тереңдеп кеткендиги менен байланыштуу, бул аялдардын, эркектердин гендердик ролдору тууралуу дайыма орун алып келген зыяндуу социалдык жана маданий стереотиптер менен абдан маанилүү деңгээлде байланыштуу.

Зомбулук аялдардын жана кыздардын көптөгөн укуктарын бузат, анын ичинде жашоого болгон укугун, ырайымсыз, гуманитардык же кадыр-баркын басмырлаган мамилеге же жазалоого кабылбоо укугун, үй-бүлөдөгү тең укуктуулук укугун же дене бойлук жана психикалык ден соолугунун жетиштүү деңгээлде болуу укугун бузат³.

Кыргызстанда аялдарга жана балдарга карата гендердик зомбулуктун үй-бүлөлүк зомбулук, балдар никелери, аялдарды уурдоо жана никеге турууга мажбурлоо, сексуалдык зомбулук, көп аялдуулук деген формалары бар.

Аялдарга жана балдарга карата гендердик зомбулук аракеттеринин бардык спектри 1-таблицада келтирилген.

³ Аялдарга карата зомбулуктун бардык формаларын жок кылуу жөнүндө конвенция, 18-декабрь, 1979-жыл. Кыргыз Республикасы КРнын Жогорку Кеңешинин Мыйзам чыгаруу жыйынын токтому менен кошулган, 25-январь, 1996-жыл, №320-1 жана КРнын ЖКнин Эл өкүлдөрүнүн жыйыны, 6-март, 1996 -жыл, П №257-1.

1-ТАБЛИЦА. Аялдарга карата зомбулуктун формалары

Дене бойлук 	Дене боюн оорутууга, жаракат алууга, айрылып тытылууга алып келген күч колдонуу. • чабуу, түртүү, түрттүрүү, муштумдап чабуу, сабоо, тытуу, муунтуу, тиштеп алуу, тарткылоо, силкилдетүү, түкүрүү, күйгүзүү, дененин айрым бөлүктөрүн толгоо, тигил же бул буюмду колдонууга мажбурлоо; • аялды чабуу же анын жаракатын оорутуу үчүн тиричилик предметтерин колдонуу (бычак, бир жолу курал атуучу куралдар).
Психологиялык 	Психологиялык зомбулук – дене бойлук, сексуалдык зомбулук жасоо коркунуч, ошондой эле ар-намысты жана кадыр-баркты атайылап басмырлоо, өмүргө коркунуч келтирүүчү же психологиялык, дене бойлук саламаттыктын бузулушуна, жашы жете элек адамдардын байланышуу укугун чектөөгө алып келүүчү укук бузууларды же жосундарды жасоого мажбурлоо, ошондой эле жашы жеткен адамдардын сүйлөшүү укуктарын чектөө. • басынтуу жана шылдыңдоочу эскертүүлөр; • өзүнө же башка адамдарга карата зомбулук жасайм деп коркутуу; • жеке буюмдарын сындыруу аркылуу коркутуу; бөлүп коюу жана сүйлөшүүнү чектөө; • аялдын сүйлөшүү чөйрөсүнө көзөмөл кылуу; • балдарды алардын апасын кантип уруп сабап жаткандыгын көрүүгө мажбурлоо; балдарды алып кетем деп коркутуу же баланы уурдап кетүү. Бул аракеттер бир эле учурда баланын үстүнөн жасалган зомбулук жана эненин үстүнөн дагы жасалган зомбулук болуп эсептелет.
Экономикалык 	Аялга ресурстардын, анын ичинде убакытка, акчага, транспортко, тамак-ашка же кийим-кечеге жеткиликтүү болушуна тыюу салуу же ага көзөмөл жүргүзүү максатында колдонулат. Экономикалык зомбулукка кирет: • аял үчүн иштөөгө тыюу салуу; • аялды үй-бүлөдөгү чечим кабыл алуу процессинен четтетүү; • эсептерди төлөөдөн, аялды, же балдарды багуудан баш тартуу; • чогуу, бирге тапкан мүлктү талкалоо.
Сексуалдык 	Бардык сексуалдык актылар, аны жасоо аракети, жагымсыз сексуалдык комментарийлер же кол салуу, же адам сатууга багытталган аракеттер, же болбосо адамдардын жабырлануучу менен өз ара байланышынан көз карандысыз түрдө жасалган адамдын сексуалдуулугуна башкача образдагы бардык жердеги, үйдөгү, жумуштагы мамилелер, бул жалаң эле муну менен чектелбейт (WHO 2002, WHO 2013 материалдарынан цитата). Сексуалдык зомбулукка кирет: • зордуктоо, сексуалдык кылмыштардын башка формалары; • порнографияга мажбурлоо; • мажбурлаган кош бойлуулук, стерилизация, бойдон алдыруу; • никеге турууга мажбурлоо, балдар никелери; • кыздыгын текшерүү; • инцест.

Булактар: Warsaw/Ganley 1996, WHO 2003, WHO 2013 материалдарынан. WAVE түйүнү («Аялдар зомбулукка каршы - Европа») жана ЮНФПА 2014

4. Тергөө органдары тарабынан зомбулукка кабылган аялдарга жана балдарга кызматтарды көрсөтүүнүн принциптери жана стандарттары

Зомбулукка кабылган аялдар жана кыздар үчүн базалык кызмат көрсөтүүлөр саламаттыкты сактоо, социалдык кызматтар, укук коргоо органдары жана сот адилеттиги сыяктуу секторлор тарабынан көрсөтүлүүчү кызматтардын негизги комплексин камтыйт. Бул кызмат көрсөтүүлөр зомбулукка кабылган кыздардын жана балдардын ар бирине эң минималдуу дегенде укук, коопсуздук жана бакубат жашоо кепилдигин берүүгө арналган.

Зомбулукка кабылган адамдарга кызмат көрсөтүүлөрдү сунуш кылуунун стандарттары «Зомбулукка кабылган аялдар жана кыздар үчүн базалык кызмат көрсөтүүлөрдүн топтому» документинде караштырылган. Документ Бириккен Улуттар Уюмунун (мындан нары – БУУ) Глобалдык бириккен программасы тарабынан «БУУ-аялдар», БУУнун Калк фонду, Бүткүл дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюму, БУУнун Өнүктүрүү программасы, БУУнун Баңги заттары жана кылмыштуулук боюнча башкармалыгы жана БУУнун Балдар фонду менен өнөктөштүктө даярдалган⁴.

Базалык кызмат көрсөтүүлөр саламаттыкты сактоо, социалдык кызматтар, укук коргоо органдары жана сот адилеттиги сыяктуу секторлор тарабынан кызмат көрсөтүүлөрдү сунуш кылууну аныктайт, ошондой эле аларды координациялоо боюнча жоболорду камтыйт. Ар бир сектор үчүн кызматтарды көрсөтүүнүн стандарттары аныкталган, алардын максаты зомбулук болгон учурда аялдарды жана балдарды жогорку сапаттуу, комплекстүү кызмат көрсөтүүлөр менен камсыз кылуу болуп эсептелет. Аялдар жана балдар үчүн координацияланган, сапаттуу базалык кызмат көрсөтүүлөрдүн жоктугу, бул алар мурдагыдай эле дене бойлук жана психикалык зомбулуктан зыяндарынан, анын ичинде майыптуулукка же баланын өлүмүнө алып келген күтүүсүз кош бойлуулуктан, депрессиядан, стресстен, тынчсыздандырган жабыркоолордон, курч дене бойлук жаракаттардан, акушердик-гинекологиялык татаалдануулардан запкы көрүп, зыян тартып келе жатышат дегенди түшүндүрөт.

Стандарттар Кыргыз Республикасы тарабынан ратификацияланган адам укуктары, аялдардын жана балдардын укуктары чөйрөлөрүндөгү эл аралык конвенциялардын негизинде иштелип чыккан.

Зомбулуктан жабыр тарткан балдар менен иштөө стандарттары төмөнкүдөй негизги принциптерге жана ыкмаларга негизделген:

◆ Укук коргоочулук ыкма

Сапаттуу базалык кызмат көрсөтүүлөрдү сунуш кылуунун укук коргоочулук ыкмасы, мамлекет өзүнүн бардык органдары аркылуу аялдардын жана балдардын укуктарын сыйлоого, коргоого жана сактоого милдеттүү экендигин тааныйт. Аялдарга жана балдарга карата зомбулук, бул алардын адамдык укуктарын фундаменталдык жактан бузуу, тактап айтканда алардын ден соо-

⁴ Зомбулукка кабылган кыздар үчүн базалык кызмат көрсөтүүлөрдүн топтому. Essential Services Package for Women and Girls Subject to Violence (<https://www.unfpa.org/essential-services-package-women-and-girls-subject-violence>) шилтемеси боюнча жеткиликтүү.

◆ **Тергөө органдары тарабынан зомбулукка кабылган аялдарга жана балдарга кызматтарды көрсөтүүнүн принциптери жана стандарттары**

лукка, өнүгүүгө, жашоого карата укугун, коркунучтан жана зомбулуктан эркин болуу укуктарын бузуу болуп эсептелет. Укук коргоочулук ыкмасы аялдардын жана балдардын коопсуздуктарын, бакубат жашоолорун камсыз кылууну, алардын кадыр-баркын сактоо, сыйлоо менен аяр мамиле жасоону камсыз кылууну артыкчылыктуу тартипте караштырат. Ал ошондой эле, учурда иштеп жаткан жогорку сапаттуу кызмат көрсөтүүлөрдү сунуш кылууда максималдуу түрдөгү жеткиликтүү стандарттарга умтулууга чакырат.

◆ **Гендердик тең укуктуулукту илгерилетүү жана аялдардын укуктарын жана мүмкүнчүлүктөрүн жайылтуу**

Бул принципке ылайык, аялдарга жана кыздарга карата зомбулуктун түпкү себеби аялдардын жана эркектердин ортосундагы тарыхый жактан калыптанып калган тең укуксуздук болуп эсептелет. Ошондуктан, аялдарга жана балдарга карата зомбулук көйгөйүн чечүү жашоонун бардык чөйрөлөрүндө гендердик тең укуктуулукка жетишүүдөн көз каранды. Мына ушуга байланыштуу, кызмат көрсөтүүлөр аялдарга жана балдарга карата жасалган зомбулукка кадимки көрүнүштөй мамиле кылууга же анын тамырын жайылтууга бөгөт коюуга, жоюуга чакырат. Кызмат көрсөтүүлөр аялдардын жана балдардын/мыйзамдуу өкүлдөрдүн жеке өздөрү чечим кабыл алуу укуктарын, анын ичинде базалык кызмат көрсөтүүлөрдөн баш тартуу тууралуу чечим кабыл алууда аялдардын тандоо жана тандоодогу эрктүүлүгүн билдирүү укуктарын кеңейтүүгө багытталган.

◆ **Басмырлоого жол бербөө жана маданий өзгөчөлүктөрдү сактоо**

Маданий жана жаш курактык өзгөчөлүктөрдү эске алган базалык кызмат көрсөтүүлөр аялдардын жана балдардын жеке жагдайларын жана жашоодогу тажрыйбаларын, ошондой эле алардын жаш курактарын, маданиятын, сексуалдык багыттуулугун, гендердик иденттүүлүгүн, этникалык тиешелүүлүгүн жана тилдик өзгөчөлүгүн көңүлгө алуулары керек. Бул кызматтарды жана жардамдарды көрсөтүүдө бардык жабыр тарткан адамдарга бирдей мамиле кылуу зарыл дегенди түшүндүрөт. Иш тажрыйбасында бул принцип көп бузулат, себеби көпчүлүк учурда кызматтарды көрсөткөн адистер стереотиптик көз караштарды жетекчиликке алышат жана аялдар жана балдар зомбулукка кабылып жатышкандыктарына өздөрү айыптуу деп эсептешет.

◆ **Коопсуздук**

Сапаттуу кызмат көрсөтүүдө аялдардын жана балдардын коопсуздугу биринчи деңгээлдеги мааниге ээ. Коопсуздукту камсыз кылуу жабыр тарткан адамды болжолдуу айыпкерден дароо бөлүүнү жана анын коопсуздугуна баа берүүнү, ал эми зарылчылык пайда болгон учурда коопсуз жайга жайгаштырууну камтыйт. Жабыр тарткан аялга же балага карата зомбулуктун кайрадан кайталануу коркунучунун азайтуу үчүн зомбулук жасаган адамдын ага кандай реакция кыларына баа берүү зарыл. Ички иштер органдарынын кызматкерлери жана балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын кызматкерлери зомбулук коркунучу жогору болгон учурда, коопсуздукту ыкчам камсыз кылуу үчүн атайын чараларды көрүүгө милдеттүү, мисалы, үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамга 3 күндөн 7 күнгө⁵ чейин камоо чарасын колдонуу. Коопсуздукту сактоо принциби баарына, анын ичинде жабыр тарткан адамдарга кызматтарды көрсөткөн ички иштер органдарынын кызматкерлеринин өздөрүнүн дагы коопсуздуктарын сактоого жайылтылат.

Зомбулукка кабылган адамдардын коопсуздуктарына баа берүү адам ал зомбулукка кабылгандыгы тууралуу билдирген учурдан баштап жүргүзүлүшү керек. Ал үчүн зомбулуктуу аракеттерди жасоо коркунучтарын жана милицияга кайрылгандан кийин жабыр тарткан адамдарга жаңы зыян келтирилбейби ошону эске алуу зарыл.

Милициянын участкалык уполномоченныйынын өзүнүн жеке коопсуздугуна баа берүү анын күнүмдүк жумушунун бир бөлүгү болуусу керек.

◆ Конфиденциалдуулук

Конфиденциалдуулукту сактоо – жабыр тарткан адамдардын коопсуздуктарын камсыз кылуу үчүн, андан нары коркунучтун жана/же зомбулуктун болуусун токтотуу үчүн, ошондой эле жабыр тарткан адамдын өздүгү тууралуу маалыматтын ачыкка чыгуусуна жол бербөө үчүн маанилүү чара болуп саналат. Жашы жеткен жабыр тарткан адамдарга тиешелүү маалыматты конфиденциалдуу алмашуу деген, айрым маалымат ИИОнун башка кызматкерлерине бир гана “зарылчылык принцибинин” негизинде берилүүсү мүмкүн дегенди түшүндүрөт. Муну жабыр тарткан адамга түшүндүрүү зарыл жана ал кайсы маалымат кимге берилерин түшүнүүсү керек. Эгер жабыр тарткан адам кыз бала болсо, анда бул учурда анын мыйзамдуу өкүлдөрүнүн катышуусу талап кылынат жана милициянын маалыматты берүүсү алар менен макулдашылат. Конфиденциалдуулук кызмат көрсөтүүнүн бардык этаптарында сакталуусу керек. Бул жабыр тарткан адамдарды суракка алууда үчүнчү тараптарды катыштырбоону, алардын жашаган дареги жана алар токтогон жай ж.б. тууралуу маалыматтардын жеткиликтүүлүгүн чектөөнү камтыйт. Кыздарга жана аялдарга карата зомбулук тууралуу иштерди жабык тартипте кароо зарыл.

◆ Маалыматтуулук

Стандарттар кызмат көрсөткөн адистер жабыр тарткан адамдарга/мыйзамдуу өкүлдөргө коргоонун мыйзамдуу чаралары тууралуу, социалдык, медициналык, юридикалык кызмат көрсөтүүлөр тууралуу маалымат берүүсүн камтыйт. Сексуалдык зомбулуктан жабыр тарткан адамдарга жана мыйзамдуу өкүлдөргө байланышуудан кийинки алгачкы 72 сааттын ичинде саламаттыкты сактоо уюмдарында жыныстык жол менен жугуучу инфекциялардын, ВИЧ-инфекциясынын жана күтүүсүз кош бойлуулуктун алдын алуу милдеттүү түрдө жана акысыз жүргүзүлөрү тууралуу маалымат берүү керек. Ошондой эле жабыр тарткан аялга/ балдардын мыйзамдуу өкүлдөрүнө психологиялык, юридикалык жардам алуу үчүн жана убактылуу жашоо кызматынан пайдалануу үчүн адистешкен борборлорго кайрылуу мүмкүнчүлүгү бар экендиги тууралуу маалымат берилүүсү зарыл.

◆ Аң сезимдүү тандоо

Жабыр тарткан аялга же баланын мыйзамдуу өкүлүнө иш алып баруудагы ар бир аракет тууралуу, аны жасоо зарыл экендиги, анын мазмуну тууралуу маалымат берилгенден кийин гана ал аракеттер аткарылат жана бул аракетти ишке ашыруу үчүн алардан аң сезимдүү макулдук алынгандан кийин гана ишке ашырып баштоо керек.

◆ **Зомбулуктан жабыр тарткандардын муктаждыктарынын артыкчылыктуулугу**

Стандарттар жабыр тарткан аялдардын, балдардын жана алардын мыйзамдуу өкүлдөрүнүн муктаждыктарын эске алуунун маанилүүлүгүн баса белгилешет. Бул алардын каалоолоруна баалоо жүргүзүүнү, алардын укуктарын сактоону жана кадыр-баркын сыйлоону камтыйт. Жардам сурап кайрылган адамдардын муктаждыктарынын негизинде кызматтарды көрсөтүү, келтирилген зыяндын минимизацияланышына таасирин тийгизген жагымдуу шарттарды түзүүгө багытталган ыкманы колдонуп мамиле кылуу жана бул аркылуу кайрадан калыбына келтирүү дегенди түшүндүрөт. Милиция кызматкерлери чечим кабыл алууда зомбулуктан жабыр тарткан адамдар үчүн пайда боло турган тобокелчиликтерди жана алардын аярлуулугун эске алуу менен колдоо көрсөтүүлөрү керек.

◆ **Зомбулук жасаган адамды жоопкерчиликке тартуу**

Кызмат көрсөтүүлөр сот адилеттигине жөнөтүү процесстерине аялдардын жана кыздардын катышуусун колдоого алуусу жана жеңилдетүүсү зарыл. Адилеттикти калыбына келтирүү үчүн жоопкерчилик жабыр тарткан адамдардын эмес, мамлекеттин мойнунда болуусу керек. Зомбулук жасаган адамды сөзсүз жазага тартуу принциби иштөөсү зарыл.

5. Сот адилеттиги жана укук тартибин сактоо чөйрөсүндөгү базалык кызмат көрсөтүүлөр

1-сүрөттө базалык кызматтарды көрсөтө турган укук коргоо органдары жана сот адилеттиги системасы менен жабыр тарткан адамдардын өз ара аракеттенишүүнүн аспектилерин камтыган сот адилеттиги процесси келтирилген.

Сот адилеттигинин этаптарына ылайык эл аралык стандарттар 11 базалык кызмат көрсөтүүлөрдү сунуш кылууну караштырат, алар 2-таблицада келтирилген.

2-ТАБЛИЦА. Сот адилеттигин жана укук тартибин сактоо чөйрөсүндөгү базалык кызмат көрсөтүүлөр

1-БАЗАЛЫК КЫЗМАТ КӨРСӨТҮҮ. АЛДЫН АЛУУ	Сот адилеттиги кызмат көрсөтүүлөрүн жеткирүүчүлөрү зомбулук, анын себептери жана анын аялдарга, кыздарга, алардын үй-бүлөлөрүнө жана жамааттарга тийгизген зыяндары, ошондой эле айыпкерлерге карала турган жазалоо чаралары тууралуу коомчулуктун маалыматтуулугунун деңгээлин жогорулатуу иштерин жүргүзүүлөрү маанилүү. Аялдарга жана балдарга жардам көрсөтүү кызматтары жана алар менен байланышуу түйүндөрү тууралуу маалымат берүү дагы андан аз эмес деңгээлде маанилүү. Кызматтарды көрсөтүүдө гендердик сезимталдык маданиятын өстүрүү жана илгерилетүү зомбулуктун алдын алуу үчүн чечүүчү мааниге ээ.
2-БАЗАЛЫК КЫЗМАТ КӨРСӨТҮҮ. БИРИНЧИ БАЙЛАНЫШУУ	Укук коргоо органдары көпчүлүк учурда аялдарга жана балдарга карата зомбулукка биринчи болуп таасир этишет. Ошондуктан, алардын жабыр тарткан адам же баланын мыйзамдуу өкүлү менен биринчи байланышуусу алар алдыда соттук коргоого кайрылышабы же жокпу чечим кабыл алуусундагы чечүүчү фактор болуп эсептелет. Биринчи байланышуу жабыр тарткан адамдарга жана алардын мыйзамдуу өкүлдөрүнө КККнын кызматкерлери алардын коопсуздуктарына кызыкдар экендигин, арыздарды кабыл алышарын жана тиешелүү коргоого алууну жана айыпкерди жазалоону каалай тургандыктарын ошондой эле айыпкерди жазалоо үчүн далилдерди издей тургандыгын демонстрациялоосу керек. Эл аралык стандарттарды сактоо менен КККнын кызматкерлери аялдардын жана балдардын экичи жолу виктимизациялануусунун алдын ала алышат, ошондой эле өз милдеттерин натыйжалуу жана сапаттуу жүргүзө алышат.
3-БАЗАЛЫК КЫЗМАТ КӨРСӨТҮҮ. ИЛИКТӨӨ	Аялдарга жана балдарга карата кылмыштарды иликтөө өз убагында башталуусу өтө маанилүү, жогорку кесиптик деңгээлде жүргүзүлүүсү, учурда иштеп жаткан мыйзамдардын далилдөө жана тергөө боюнча талаптарына жооп берүүсү керек. Процесстин бардык учурунда аялдардын жана балдардын, алардын мыйзамдуу өкүлдөрүнүн коопсуздуктары, аларды коргоо жана кадыр-баркына шек келтирбөө бардык тарабынан сакталуусу зарыл.
4-БАЗАЛЫК КЫЗМАТ КӨРСӨТҮҮ. АЛДЫН АЛА УГУУ ПРОЦЕССИ (сотко чейинки өндүрүш)	Алдын ала угуулар мамлекеттин иликтөө-тергөө үчүн негизги жоопкерчиликти алуу милдетин чагылдырат жана ошону менен катар жабыр тарткан адамдардын мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө арналат. Кызмат көрсөтүүлөрдүн бул чөйрөсү сотко чейинки өндүрүштү өз убагында жүргүзүү, жеткиликтүүлүк жана анын процедураларынын жөнөкөйлүгү канчалык маанилүү экендигин баса белгилейт.
5-БАЗАЛЫК КЫЗМАТ КӨРСӨТҮҮ. СОТТУК УГУУЛАР ПРОЦЕССТЕРИ	Кылмыш сот өндүрүшүндө акыйкаттыкты калыбына келтирүү мамлекетке жүктөлгөн. Соттук териштирүү жабыр тарткан адамдарга жана алардын мыйзамдуу өкүлдөрүнө карата ак ниеттик маанайда, алар өздөрүн коопсуздукта сезишип башынан өткөндөрүн айтып бере ала турган жагдайда жүргүзүлүүсү зарыл. Процедуралар кайрадан виктимизацияланууга алып келбөөсү керек жана соттук далилдер басмырлоону четке каккан шартта сунуш кылынуусу зарыл. Жабыр тарткан адамдардын сот процесстерине катышууларынын жыйынтыгында психологиялык жаракаттарга кабылуусуна жол берилбейт.

6-КЫЗМАТ КӨРСӨТҮҮ. УКУК БУЗУУЧУНУ ЖООПКЕРЧИЛИК-КЕ ТАРТУУ ЖАНА КЕЛТИРИЛГЕН ЗЫЯНДЫ КАЛЫБЫНА КЕЛТИРҮҮ БОЮНЧА ЧАРАЛАР	Жабыр тарткан адамдардын көз карашы боюнча айыпты моюнга алуу жана компенсация чектөө – кылмыш жазасына тартуу, келтирилген зыяндарды жарандык тартипте өндүрүүдөн баштап, мамлекеттин базалык соттук кызмат көрсөтүүлөрдү көрсөтүүгө жөндөмсүздүгүнө байланыштуу келтирилген зыяндарды кайрадан калыбына келтирүүгө чейинки көптөгөн мааниге ээ нерселер болушу мүмкүн. Базалык кызмат көрсөтүүлөр болсо, жабыр тарткан адамдарга каршы жасалган кылмыштардан тарткан зыяндарды же алар кабылган чыгымдарды калыбына келтирүү үчүн аларды адилеттүү жана натыйжалуу укуктук коргоо каражаттары менен камсыз кылууга арналган.
7-БАЗАЛЫК КЫЗМАТ КӨРСӨТҮҮ. СОТ ПРОЦЕССИНИ АЯКТАГАНДАН КИЙИН КОЛДОНУЛУУЧУ ЧАРАЛАР	Сот процессинен кийинки базалык кызмат көрсөтүүлөр аялдарга жана балдарга карата зомбулукка жол берилбестиги тууралуу түшүндүрүү иштерин камтыйт, ошондой эле кылмышкерлерди кайрадан тарбиялоо жана реинтеграциялоо боюнча чараларды караштырат.
8-БАЗАЛЫК КЫЗМАТ КӨРСӨТҮҮ. КООПСУЗДУК ЖАНА КОРГОО	Аялдар жана балдар зомбулуксуз жана зомбулук болуп калуусу мүмкүн деп коркпостон жашоого укуктуу. Коргоо чаралары кылмыш иши кылмыштык, жарандык же үй-бүлөлүк сот өндүрүшүнүн алкагында козголгондугунан көз карандысыз түрдө жеткиликтүү болуусу керек. Алар аялдар жана балдар үчүн сот адилеттүүлүгүнүн жеткиликтүүлүгүн жана сот адилеттүүлүгүнүн бардык этаптарында өздөрүн коопсуздукта сезүү мүмкүнчүлүктөрүн камсыз кылуулары керек.
9-БАЗАЛЫК КЫЗМАТ КӨРСӨТҮҮ. КОЛДОО ЖАНА ЖАРДАМ КӨРСӨТҮҮ	Стандарттар жабыр тарткан адамдарга сот адилеттиги секторунан сырткары дагы көрсөтүлө турган укуктук, медициналык жана социалдык жардамдын бар экендиги тууралуу толук маалымат берүүнүн маанилүүлүгүн баса белгилешет (мисалы, саламаттыкты сактоо, балдар борборлору, социалдык кызмат көрсөтүүлөр, консультациялар).
10-БАЗАЛЫК КЫЗМАТ КӨРСӨТҮҮ. КОММУНИКАЦИЯ	Коммуникация – бардык сот адилеттиги системасынын алкагындагы негизги тема. Жабыр тарткан адамдар жана алардын мыйзамдуу өкүлдөрү аларды угушарын, алардын укуктук муктаждыктары түшүнүктүү экендигин жана аларды канааттандырууга умтулуп жатышкандыктарын билүүлөрү керек. Маалыматты башкаруу жана сот адилеттигинин ар түрдүү түзүмдөрү менен өз ара аракеттенишүү, тактап айтканда конфиденциалдуулукту сактоонун жана жеке жашоонун кол тийбестигинин артыкчылыктары, сот адилеттигине жөнөтүү процессинде жабыр тарткан адамдар кабылыша турган тобокелчиликтерди азайтууга жөндөмдүү болуусу зарыл.
11-БАЗАЛЫК КЫЗМАТ КӨРСӨТҮҮ. СОТ АДилЕТТИГИ ОРГАНДАРЫНЫН ИШМЕРДҮҮЛҮК-ТӨРҮН КООРДИНАЦИЯЛОО	Сот адилеттигине жөнөтүү процессине баарынан мурун ички иштер, прокуратура жана сот органдары катышышат. Бул жабыр тарткан адамдардын жана алардын мыйзамдуу өкүлдөрүнүн коопсуздуктарын камсыз кылуу жана коргоо үчүн координациялоону жана алардын аракеттерин талап кылат. Укук коргоо жана сот органдарын координациялоо сот адилеттиги кызмат көрсөтүүлөрүнүн бардык жеткирүүчүлөрүнүн жогорку кесиптик деңгээлдеги жооп берүүлөрү менен камсыз кылат.

Зомбулукка кабылган кыздар үчүн Базалык кызмат көрсөтүүлөрдүн топтомунун стандарттары менен кийинки шилтеме боюнча кененирээк таанышып чыксаңар болот: Essential Services Package for Women and Girls Subject to Violence (<https://www.unfpa.org/essential-services-package-women-and-girls-subject-violence>).

6. Базалык кызмат көрсөтүү: Алдын алуу

Кыргыз Республикасынын аялдарга жана балдарга карата укук бузуулардын алдын алуу тууралуу мыйзамдарынын **укуктук негиздерин** Кыргыз Республикасынын Конституциясы⁶, Балдар жөнүндө кодекси⁷, КРнын «Ички иштер органдары жөнүндө» Мыйзамы, 11-январь, 1994-жыл, N1360-XII, КРнын «Укук бузуулардын алдын алуунун негиздери жөнүндө» Мыйзамы⁸, КРнын «Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө» Мыйзамы⁹ жана Кыргыз Республикасынын укук бузуулардын алдын алууга тиешелүү башка ченемдик-укуктук актылары, ошондой эле Кыргыз Республикасы катышуучусу болгон аялдардын жана балдардын укуктарына тиешелүү мыйзам чегинде күчүнө кирген эл аралык келишимдер¹⁰ түзүшөт.

КРнын «Укук бузуулардын алдын алуунун негиздери жөнүндө» Мыйзамына ылайык (алдын алуунун негиздери жөнүндө мыйзам) аялдарга жана балдарга карата **укук бузуулардын алдын алуунун максаттары** алардын коргонуу деңгээлин жогорулатуу жана жыныстык белгиси боюнча жасалган кылмыштардын жана укук бузуулардын санын азайтуу, аялдарга жана балдарга карата зомбулук жасоого жол ачкан себептерди жана шарттарды четтетүү болуп эсептелет.

Аялдарга жана балдарга карата зомбулуктун **алдын алуунун милдеттери** болуп төмөнкүлөр саналат:

- 1) аялдардын укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуу;
- 2) жарандардын укуктук ан-сезиминин жана укуктук маданиятынын деңгээлин жана кызмат адамдарынын жоопкерчилигин жогорулатуу, мыйзамдуулукту бекемдөө, ошондой эле аялдарга жана балдарга карата басмырлоонун жана зомбулуктун бардык формаларына жол берилгис мамилелерди калыптандыруу;
- 3) укук коргоо органдарын кылмыштуулуктун кесепеттери менен күрөшүүдөн аялдарга жана балдарга карата укук бузуулардын алдын алууга кайра багыттоо;
- 4) аялдарга жана балдарга карата зомбулук жасоонун себептерин жана укук бузууларга өбөлгө болуучу шарттарды изилдөө жана аныктоо, аларды четтетүү боюнча чараларды көрүү;
- 5) зомбулукка кабылган аялдарды жана балдарды, ошондой эле зомбулук жасаган же зомбулук жасоого көнгөн адамдарды социалдык реабилитациялоо жана социалдык көнүктүрүү;
- 6) прокуратура, саламаттыкты сактоо, билим берүү, социалдык өнүктүрүү, балдарды коргоо боюнча органдарынын, аялдар жана балдар үчүн кризистик борборлордун ведомстволор аралык өз ара аракеттенишүүсүн камсыз кылуу.

Укук бузуулардын **алдын алуу системасы** укук бузуулардын жалпы алдын алууну, укук бузуулардын атайын алдын алууну, пробациялык көзөмөлдү, укук бузуулардын виктимологиялык алдын алууну жана оңдоп-түзөө программасына жиберүүнү камтыйт.

⁶ 5-май, 2021-жыл.

⁷ 10-июль, 2012-жыл, №100.

⁸ 5-май, 2021-жыл, №60.

⁹ 29-апрель, 2017-жыл, №63.

¹⁰ Бириккен Улуттар Уюмунун Уставы (1945-ж.); Адам укуктарынын жалпы декларациясы (1948-ж.); Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар жөнүндө эл аралык пакт (1966-ж.); Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт (1966-ж.); Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө Эл аралык пактка факультативдик протокол (1966-ж.); Аялдарга карата басмырлоонун бардык түрүн жок кылуу боюнча конвенциясы (1979-ж.); Аялдарга карата басмырлоону токтотуу боюнча декларацияга факультативдик протокол (1999-ж.); Балдардын укуктары жөнүндө конвенция (1989-ж.); Аялдарга карата зомбулукту токтотуу боюнча декларация (1993-ж.); 2000-жылдын 31-октябрында Коопсуздук Кеңешинин 4213-жыйынында кабыл алынган 1325 резолюциясы (2000); Карама-каршылыктар учурунда жана өзгөчө кырдаалдар учурунда аялдар менен балдарды коргоо жөнүндө декларациясы (1974-ж.).

Убактылуу коргоо ордери берилген адамдар менен, ошондой эле сот тарабынан кылмыштарды же укук бузууларды жасоого айыптуу деп табылган адамдар менен оңдоп-түзөө программасын кошуу аркылуу атайын профилактика жүргүзүлөт. Кылмыштардын же укук бузуулардын жыйынтыгында дене бойлук, моралдык же материалдык зыян келтирилген аялдар жана балдар менен виктимологиялык алдын алуу жүргүзүлөт. Калк менен (Кыргыз Республикасынын жарандары, чет жердик жарандар жана жарандыгы жок адамдар) жалпы алдын алуу жүргүзүлөт¹⁰.

Кылмыштык-укуктук статистиканы жүргүзүү жана кылмыштуулук менен күрөшүү чөйрөсүндө криминологиялык маалыматты анализдөө жана кырдаалды прогноздоо боюнча укук коргоо органдарынын ишмердүүлүктөрүн координациялоо прокуратура органдарына жүктөлгөн.

Мыйзам тарабынан **укук бузуулардын алдын алуу боюнча координациялык комиссияларды** түзүү караштырылган, анын курамына жергиликтүү кеңештердин, жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын, мамлекеттик органдардын аймактык бөлүмдөрүнүн өкүлдөрү, коомдук бирикмелер, жергиликтүү жамааттардын жана жарандык коомдун өкүлдөрү кирет. Укук бузуулардын алдын алуу боюнча координациялык комиссиянын ишин жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын башчылары-акимдери, Бишкек, Ош шаарларынын жана областык маанидеги шаарлардын мэрлери же болбосо алардын орун басарлары жетектейт.

Укук бузуулардын алдын алуу боюнча координациялык комиссиялар өздөрүнүн аймактарында кийинки тапшырмаларды аткарышат:

- 1) алдын алуу субъекттери болуп саналган мамлекеттик органдардын аймактык бөлүмдөрүнүн ишин уюштурат жана координациялайт, укук бузуулардын алдын алуу боюнча иш пландарды талкуулайт жана бекитет;
- 2) алдын алуу субъектилеринин, анын ичинде мамлекеттик органдардын, ЖӨБО, КААБ (коомдук алдын алуу борборлору), мамлекеттик эмес уюмдардын жылдык отчетторун угушат;
- 3) КААБ, аксакалдар сотторунун, аялдар кеңештеринин, жаштар уюмдарынын жана мамлекеттик эмес уюмдардын алдын алуу иш-чараларын өткөрүү жаатындагы ишмердүүлүктөрүнө жардамдарды көрсөтүшөт;
- 4) укук бузуулардын себептерин жана шарттарын четтетүүгө (нейтралдаштырууга) түрткү берүүчү, жарандардын мыйзамга баш ийген жүрүм-турумуна дем берүүчү, менчигинин түрүнө карабастан, ишканалардын, мекемелердин, уюмдардын, коммерциялык эмес уюмдардын экономикалык, маданий жана башка ишинин формаларын өнүктүрөт;
- 5) аймактык пробация органдарына көмөк көрсөтөт, эркиндигинен ажыратуу жайларынан бошотулган жарандар үчүн социалдык реабилитациялоо борборлорун түзөт жана иштөөсүн камсыз кылат;
- 6) балдарды коргоо боюнча, билим берүү чөйрөсүндө ыйгарым укуктуу органдар, балдардын иштери боюнча комиссия менен өз ара аракеттенишүүнү камсыз кылат;
- 7) жергиликтүү кеңештерге укук бузуулардын алдын алуу боюнча биргелешкен пландарды каржылоо, укук бузуулардын алдын алуу чөйрөсүндө, анын ичинде мамлекеттик социалдык буюртма программасынын алкагында конкреттүү көйгөйлөрдү чечүүгө багытталган социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү сатып алуу үчүн жергиликтүү бюджеттерден каражаттарды бөлүү жөнүндө сунуш киргизишет.

¹⁰ Кыргыз Республикасынын «Укук бузуулардын алдын алуунун негиздери жөнүндө» Мыйзамынын 7-беренеси, 5-май, 2021-жыл, №60.

Укук бузуулардын **алдын алуу субъектилеринин ишин** өз аймагында жалпы жетекчиликке алуу жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдарына жүктөлгөн, алар:

- 1) алар тиешелүү ченемдик-укуктук актыларды кабыл алышат;
- 2) коомдук алдын алуу борборлорунун ишин уюштурат жана жетекчиликти жүзөгө ашырат, алардын ишине колдоо көрсөтөт;
- 3) алдын алуунун жергиликтүү субъектилери (ИИО, саламаттыкты сактоо, билим берүү, социалдык өнүктүрүү, балдарды коргоо, коомдук уюмдар ж.б.) менен биргеликте өзүнүн аймагында аялдарга жана балдарга карата зомбулуктун алдын алуу боюнча биргелешкен пландарды, программаларды бекитет жана ишке ашырат, алардын аткарылышы тууралуу жооптуу тараптардын отчетторун угат;
- 4) социалдык-экономикалык өнүктүрүү пландарында аялдарга жана балдарга карата зомбулуктун алдын алуу боюнча чараларды карайт;
- 5) социалдык заказды жайгаштыруу, гранттык жардамды бөлүп берүү, ошондой эле мыйзамдарга каршы келбеген башка каржылоо булактарын тартуу аркылуу зомбулуктун алдын алууга коммерциялык эмес уюмдарды тартат.

Аялдарга жана балдарга карата зомбулук чөйрөсүндөгү жалпы алдын алуу камтыйт:

- аялдарга жана балдарга карата зомбулуктун алдын алуу боюнча биргелешкен пландарды бекитүү, ишке ашыруу, мониторинг жүргүзүү;
- аялдарга жана балдарга карата зомбулук чөйрөсүндө изилдөөлөрдү жүргүзүү, криминологиялык статистиканы жана анализди киргизүү;
- аялдарга жана балдарга карата зомбулук чөйрөсүндөгү мыйзамдарды жакшыртуу.

Аялдарга жана балдарга карата зомбулуктун алдын алуу биргелешкен планы ЖӨБОнын жыйынында ошол аймактагы бардык жергиликтүү алдын алуу субъектилеринин катышуусунда иштелип чыгат. Жыйын учурунда жабыр тарткандар үчүн кызмат көрсөтүүлөрдүн жеткирүүчүлөрүнүн (саламаттыкты сактоо, социалдык өнүктүрүү, билим берүү, ИИО, КААБ, аялдар кеңештери ж.б.) аялдарга жана кыздарга карата зомбулук кырдаалы боюнча маалыматтарды угуу сунушталат. Милициянын участкалык уполномоченныйы өз аймагындагы зомбулуктун криминологиялык статистикасынын анализин даярдоосу керек (аймактагы зомбулуктун түрлөрүнүн жайылышы, зомбулукка түрткү берип жаткан себептери жана шарттары, жабыр тарткан адамдардын жана зомбулук жасаган адамдардын жалпы мүнөздөмөлөрү, кабыл алынган чаралардын натыйжалуулугу ж.б. тууралуу аналитикалык тастыктама). Мындай анализ жыйындардын катышуучуларынын өз аймагындагы зомбулук көйгөйүн эң жакшы түшүнүүлөрүнө жана алдын алуунун көбүрөөк натыйжалуу чараларын иштеп чыгууларына жол ачат.

Аялдарга жана балдарга карата зомбулук чөйрөсүндөгү мыйзамдарды жакшыртуу боюнча сунуштар, ошондой эле укук колдонуу тажрыйбасы жетекчилер менен чогуу талкууланып жана ИИМдин ККК жөнөтүлүшү керек.

Аялдарга жана балдарга карата зомбулуктун атайын алдын алуу үй-бүлөлүк зомбулуктун, жыныстык кылмыштардын, никеге туруу үчүн уурдоонун, балдар никелеринин, көп аялдуулуктун, аялдарды жана балдарды сатуунун алдын алууга багытталган иш-чараларды иштеп чыгууну жана ишке ашырууну, аларды жасоонун себептерин жана шарттарын четтетүүнү, адамдардын айрым бир категорияларын аныктоону жана аларга алдын алуу таасирлерин тийгизүүнү, анын ичинде оңдоп-түзөө программаларын кошуу аркылуу таасир тийгизүүнү камтыйт.

Мыйзам тарабынан аялдарга жана балдарга карата зомбулуктун алдын алуу чөйрөсүндө алдын алуунун таасир этүү чаралары аныкталган:

- 1) алдын алуу аңгемелешүүсүн жүргүзүү;
- 2) расмий эскертүү берүү;
- 3) зомбулуктан жабыр тарткан аялдарды жана балдарды реабилитациялык программаларга, социалдык өнүктүрүү боюнча программаларга жана оңдоп-түзөө программаларына киргизүү.

Алдын алуу аңгемелешүүсү – укук бузуулардын алдын алуу объектинде укук бузууларды даярдоонун жана жасоонун коомго коркунучтуулугу, укук бузууларды жасоонун натыйжасында келип чыгуучу укуктук кесепеттер тууралуу оозеки түшүндүрүү, ошондой эле аларды жасоого жол бербөөгө ынандыруу.

Алдын алуу аңгемелешүүсү коомдук жайлардагы, жашаган, иштеген, окуган жериндеги жүрүм-туруму жана иш-аракеттери, же болбосо жашоо образы укук бузууларга алып келиши мүмкүн болгон укук бузуулардын алдын алуу объекти менен жүргүзүлөт.

Кыргыз Республикасынын «Укук бузуулардын алдын алуунун негиздери жөнүндө» Мыйзамынын 19-беренеси, 5-май, 2021-жыл, №60.

Алдын алуу аңгемелешүүсүн жүргүзүүнүн тартиби алдын алуунун негиздери тууралуу мыйзамдын 20-беренесинде аныкталган, тактап айтканда анда алдын алуу аңгемелешүүсүнө чакыруу жазуу жүзүндө жүзөгө ашырылат деп бекитилген. Алдын алуу аңгемелешүүсү аялдарга жана балдарга карата зомбулук жасоосу мүмкүн болгон адамдар менен дагы, ошондой эле болжолдуу түрдө зомбулукка кабылып жаткан адамдар менен дагы жүргүзүлүшү мүмкүн.

Болжолдуу түрдө зомбулукка кабылып жаткан адамдар менен алдын алуу аңгемелешүүсүн жүргүзүүдө аларга сактоого жана коргоого ээ болуу укуктары түшүндүрүлөт, зомбулук жасаган адамга карата кандай чаралар колдонулушу мүмкүн экендиги түшүндүрүлөт, көрсөтүлүүчү кызматтар жана жардам берүү кызматтары тууралуу маалымат берилет.

Болжолдуу түрдө зомбулук жасаган адамдар менен алдын алуу аңгемелешүүсүн жүргүзүүдө аларга укуктары жана милдеттери, зомбулук жасагандыгы жоопкерчилик карала тургандыгы түшүндүрүлөт, зомбулуктуу жүрүм-турумун өзгөртүү боюнча оңдоп-түзөө программалары тууралуу маалымат берилет.

Алдын алуу иши жүргүзүлүп жаткан адамдын макулдугу менен Милициянын участкалык уполномоченныйы зомбулуктун алдын алуунун Жекече планын иштеп чыга алат. Алдын алуу аңгемелешүүсүнө жакын тууганы, жактоочусу же аңгемелешүүгө чакырылган адам тарабынан аныкталган ар башка адамдар катыша алат.

Балдар менен алдын алуу аңгемелешүүсү анын мыйзамдуу өкүлдөрдүн катышуусунда гана жүргүзүлөт. Аңгемелешүүгө мугалимдер, психологдор жана Милициянын участкалык уполномоченныйы /Жашы жетелек өспүрүмдөрдүн иштери боюнча тескөөчү тарабынан чакырылган башка адамдар катыша алат. Алдын алуу аңгемелешүүсүнүн узактыгы үч сааттан ашпайт.

Алдын алуу аңгемелешүүсү өткөрүлүүчү орду Милициянын участкалык уполномоченныйы тарабынан өз алдынча тандалып алынат, аңгемелешүү ИИОнун имаратында, укук бузуулардын

алдын алуу объектинин жашаган же жүргөн, окуган, иштеген жеринде да жүргүзүлүшү мүмкүн. Алдын алуу аңгемелешүүсүнүн жыйынтыктары боюнча протокол түзүлөт. Протоколдун көчүрмөсү аңгемелешүү жүргүзүлгөн адамга берилет. Эгерде алдын алуу аңгемелешүүсү жүргүзүлгөн адам протоколго кол коюудан баш тарткан учурда, алдын алуу аңгемелешүүсүн жүргүзгөн кызмат адамы бул тууралуу протоколго жазат. Аңгемелешүүнүн жыйынтыктары боюнча аңгемелешүү жүргүзүлгөн адамга прокурордук чара көрүү актыларынын бири чыгарылышы же расмий эскертүү берилиши мүмкүн.¹¹

Аялдарга жана балдарга карата зомбулукту виктимологиялык алдын алуу конкреттүү аялдардын жана балдардын укук бузуудан жабыр тартуу тобокелдигин төмөндөтүүгө багытталган алдын алуу чараларын көрүү боюнча иши саналат.

Аялдарга жана балдарга карата зомбулуктун виктимологиялык алдын алуу чаралары болуп төмөнкүлөр саналат:

- 1) зомбулуктан жабыр тарткан аялдарга жана балдарга карата алардын гендердик жана социалдык-психологиялык, жекече өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен алдын алуу иш-чараларын жүргүзүү;
- 2) калкка, анын ичинде жабыр тарткан адамдарга инсандардын ортосундагы чыр-чатактарды чечүү ыкмаларына үйрөтүү;
- 3) укук бузуулардан жабыр тарткан адамдарды аныктоо жана коргоо боюнча чараларды көрүү;
- 4) зомбулуктан жабыр тарткан адамдарга жардам көрсөтүү боюнча кризистик борборлор жана баш калкалоочу жайлар сыяктуу адистештирилген мекемелерди түзүү;
- 5) зомбулуктан жабыр тарткан адамдын дене бойлук жана психологиялык коопсуздугун камсыз кылууга багытталган атайын комплекстүү чараларды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу, ага өзүн өзү коргоонун мыйзамда каралган ыкмалары жана каражаттары жөнүндө маалымат берүү;
- 6) салыштырмалуу түрдө көбүрөөк социалдык жат жүрүм-турум байкалган же укук бузуулар жасалган үй-бүлөлөрдү системалуу түрдө көзөмөлдөө;
- 7) зомбулук окуясы учурунда коргонуу чаралары тууралуу маалыматтарды кеңири жайылтуу жолу менен калкты укуктук жактан тарбиялоо жана окутуу;
- 8) социалдык жат жүрүм-турум, даярдалып жаткан, жасалуучу же жасалган укук бузуулар тууралуу маалымат алуу максатында укук бузуулардын алдын алууну түздөн-түз жүзөгө ашыруучу органдын же мекеменин алдында ишеним телефондорун, «түз байланышуу түйүндөрүн», куткаруу кызматтарын уюштуруу;
- 9) алдын алуу программаларынын жана иш-чараларынын долбоорлорун жалпы талкуулоону уюштуруу, аларды өткөрүүдө көйгөйлөрдү жана кемчиликтерди аныктоо жана четтетүү максатында веб-сайттарды, блогдорду, чаттарды уюштуруу, интернет тармагында роликтерди жайылтуу;
- 10) укук бузуулардан жабыр тарткан адамдар үчүн мамлекеттик органдар жана башка алдын алуу субъекттери тарабынан кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатын, виктимизациялоонун масштабдарын жана факторлорун аныктоого багытталган виктимологиялык изилдөөлөрдү жүргүзүү жана виктимологиялык изилдөөлөрдүн жыйынтыктары боюнча мамлекеттик органдардын жана башка укук бузуулардын алдын алуу субъекттеринин ишин өркүндөтүү.

¹¹ Укук бузуулардын алдын алуу объектиси – укук бузуулардын алдын алуу багытталган жеке же юридикалык тараптар. Кыргыз Республикасынын «Укук бузуулардын алдын алуунун негиздери жөнүндө» Мыйзамынын 2-бер., 5-май, 2021-жыл, №60.

7. Базалык кызмат көрсөтүү: Алгачкы байланышуу

Милициянын участкалык уполномоченныйы көпчүлүк учурда аялдарга жана балдарга карата зомбулукка биринчилерден болуп таасир этишет. Ошондуктан, алардын жабыр тарткан аял же баланын мыйзамдуу өкүлү менен биринчи байланышуусу алар алдыда соттук коргоого кайрылышабы же жокпу чечим кабыл алуусундагы чечүүчү фактор болуп эсептелет.

Биринчи байланышуу аялга/баланын мыйзамдуу өкүлүнө ички иштер органдары алардын коопсуздугуна кызыкдар экендигин, арыздарды кабыл алышарын жана тиешелүү коргоо менен камсыз кылууга жана айыпкерди жоопкерчиликке тартууга кызыкдар экендигин демонстрациялоосу керек.

Эл аралык стандарттарды сактоо менен ички иштер органдарынын кызматкерлери жабыр тарткан адамдарды экинчи жолу виктимизациялоонун алдын ала алышат, ошондой эле өз милдеттерин көбүрөөк натыйжалуу жана сапаттуу аткара алышат.

Аялдарга жана балдарга карата зомбулук окуялары менен иштөөдө алар өздөрү үчүн коопсуз жерде туруп арыз бере алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болуусу абдан маанилүү. Жабыр тарткан адамдарды суракка алуу учурунда, ошондой эле арыздарды берүүдө зомбулук жасаган адамдын катышпоосу абдан маанилүү.

Милициянын участкалык уполномоченныйынын кадам-кадамы менен ирээттүү жасалган аракеттери, анын ичинде үй-бүлөлүк зомбулукка чыгуу, сырткы тинтүү жүргүзүү жана буюмдарын тинтүү, жабыр тарткан адамдарды жана зомбулук жасаган адамдарды суракка алуу, убактылуу коргоо орденин берүү, узартуу жана көзөмөлдөө, ошондой эле материалдарды чогултуу боюнча талаптар Милициянын участкалык уполномоченныйынын ишмердүүлүгүн уюштуруу боюнча Нускамадагы¹² иш тартиби аркылуу жана Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо боюнча ишмердүүлүктөрүн уюштуруу жана жакшыртуу боюнча Нускамасында¹³ жөнгө салынган. Нускамада көрсөтүлгөн жоболорду аялдарга жана балдарга карата гендердик зомбулуктун никеге туруу үчүн уурдоо, балдар никелери, жыныстык кылмыштар сыяктуу башка түрлөрү дагы жасалган көп учурларда колдонсо болот.

Сексуалдык зомбулукта:

жабыр тарткан адамдарга/мыйзамдуу өкүлдөргө байланышуудан кийинки 72 сааттын ичинде жыныстык жол менен жугуучу инфекциялардын, ВИЧ-инфекциясынын жана күтүүсүз кош бойлуулуктун алдын алуу саламаттыкты сактоо уюмдарында акысыз түрдө жүргүзүлөрү тууралуу милдеттүү түрдө маалымат берилет.

◆ Зомбулукка кабылган аялдардын жана балдардын психологиялык абалынын өзгөчөлүктөрү

Жалпылап айтканда, зомбулуктун бардык түрлөрүндө жабыр тарткан аял же бала байланышуулары керек болгон адамдардын чөйрөсүн чектөө жана арызды кабыл алуу жана кароо ыйгарым укуктарына кирбеген кызматкерлерге алардын өз окуяларын айтып берүүлөрүнүн санын минималдуулукка чейин түшүрүү зарыл болуп эсептелет. Бул жабыр тарткан аялдарды жана балдарды кайрадан виктимизациялоону азайтууга жол ачат.

Биринчи байланышуу учурунда жабыр тарткан аял/баланын мыйзамдуу өкүлдөрү өздөрүнүн медициналык, юридикалык, психологиялык жана социалдык жардам алуу укуктары тууралуу маалымат алуулары керек, жардам көрсөтүү кызматтары тууралуу дагы маалымат алуулары зарыл жана зарылчылык пайда болсо саламаттыкты сактоо органдарына жөнөтүлүшү керек. Зомбулукка кабылган аялдардын жана балдардын психологиялык абалынын өзгөчөлүктөрү.

Коомчулукта кол салган учурда аял же бала сөзсүз түрдө активдүү каршылык көрсөтүүлөрү - тиштеп, тытып алуулары керек, кыйкыруулары же качып кетүүгө аракет кылуулары зарыл деген жаңылыш көз караш бар. Милиция кызматкери өз ишинде мындай так эмес көз карашты жетекчиликке алса, анда бул жабыр тарткан адамдардын укуктарынын бузулуусуна алып келет жана аларды сот адилеттигинин жеткиликтүүлүгүнөн ажыратат.

Чындыгында аялдар жана балдар кол салуу учурунда катып калуу абалына кабылышат, кыйкыра алышпайт жана каршылык көрсөткөнгө аракет кылышпайт. Дене бой кыймылсыз жана эч нерсени сезбей калган мындай абал «тоңуп калуу инстинкти» же болбосо «*тоникалык мобилдүүлүктү жоготуу*» деп аталат. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, зордуктоодон жабыр тарткандардын 88% чейинкиси ушундай убактылуу кыймылдабай катып калууну баштарынан өткөрүшөт – кыймылдай алышпайт, кыйкыра алышпайт¹⁴. Кол салууга кабылган аялдардын жана балдардын анча чоң эмес бөлүгүндө «күрөшүү инстинкти» иштеп кетет, мындай учурда адреналин бөлүп чыгаруу жүрөт жана организмдин ресурстары каршылык көрсөтүүгө же качууга багытталат.

Реакция кылуунун башка тиби «тирүү калууга концентрациялануу» катары белгилүү, мындай учурда жабыр тарткан адамдар дене боюнун бүтүн бойдон калуусуна, өлүмдөн сактанууга жана тирүү калууга бардык күчүн жумшашат. Мындай учурларда аялдар жана балдар зомбулук жасаган адамдын бардык буйруктарын эч каршылык көрсөтүүсүз аткарышат жана ага зомбулук жасоого жардам беришет.

Балдардын көпчүлүгү жаш курактарынан улам көпчүлүк учурда «катып кыймылдабай калышат» же болбосо «тирүү калууга концентрация» жасашат. Кичинекей кыздар көпчүлүк учурда өздөрүнө карата сексуалдык зомбулук болгонун түшүнүшпөйт жана ал тургай зордуктоо сүйүүнүн белгиси деп божомолдоп зомбулук жасаган адамга карата жылуу сезимдери пайда болуусу дагы мүмкүн.

Зомбулуктан кийин жабыр тарткан адамдардын реакциялары дагы айырмаланып туруусу мүмкүн – айрымдары ыйлашат, башкалары унчугушпайт, үчүнчүлөрү баарын болгонун болгондой кенен айтып беришет. Эгерде зомбулук актысы коркутуучу же ырайымсыз түрдө болсо, анда аң сезим эстөө жөндөмдүүлүгүн кулпулап салуусу мүмкүн жана жабыр тарткан адамдар өздөрүнө эмне болгондугун эстей албай дагы калышат. Айрымдар өзүнө жакыndoону, тийүүнү көтөрө албайт, ал эми башкаларына тескеринче абдан жогорку деңгээлдеги көңүл буруу жана дене боюн жакындатып (ийинине акырын колду тийгизүү же колун кысуу) байланышуу талап кылынат. Жалпылап айтканда, кандай гана зомбулук окуялары болбосун бардык зомбулук окуяларында жабыр тарткан адамдар уялуу жана коркуу сезимдерине кабылышат.

Милиция кызматкерлери жабыр тарткан адамдардын психологиялык абалынын өзгөчөлүктөрүн эске алуулары керек жана алар менен мамилелерди өтө кылдаттыкта, сый мамиле кылып, кайрадан виктимизациялабастан сүйлөшүүнү жүргүзүүлөрү зарыл.

¹⁴ Heidt, J.M., Marx, B.P., & Forsyth, J.P. (2005) Tonic immobility and childhood sexual abuse: Evaluating the sequela of rape-induced paralysis. Behaviour Research and Therapy, 43, 1157–1171) https://vk.com/topic-135447347_36573815.

Зомбулуктан жабыр тарткан балдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүктөрү

3-ТАБЛИЦА. Үй-бүлөлүк жана гендердик зомбулуктан жабыр тарткан бала менен сүйлөшүү эрежелери

1. Балага ишениңиз	Бала билүүсү керек: зомбулук жөнүндө айтууга мүмкүн болгон, ага ишенген жана анын айткандарын олуттуу кабыл алган чоң адам сиз экениңизди билүүсү керек. Баланын сөздөрүнө кылдат көңүл буруңуз, бала сиз аны угууга жана жардам берүүгө даяр экениңизди түшүнгөндөй кылыңыз.
2. Тынчтыкты сактаңыз	Бала менен сүйлөшүүдө өзүңүздүн эмоцияңызды көзөмөлдөңүз. Сиз абдан таң калып жатканыңызды, ачууланып же капаланып жатканыңызды көрсөтпөңүз. Баланы тынчтандырыңыз жана ага колдоо көрсөтүңүз, ал (кыз/эркек) муну сизге айтканы туура болгондугун, мындай кырдаалга башка балдар дагы кабылышкандыгын, аларга дагы сиз жардам бере алганыңызды түшүндүрүңүз. Бала сүйлөп жатканда колдонгон сөздөрдү колдонуңуз, ал адепсиз сөздөрдү колдонуп жатканына эскертүү бербейиз.
3. Сүйлөшө турган коопсуз жай менен камсыз кылыңыз	Сүйлөшүү үчүнчү тараптардын катышуусуз өз алдынча жерде өтө тургандыгын алдын ала текшерип алыңыз.
4. Аткара албай турган нерсени аткарам деп сөз бербейиз	Баланы сиз жардам берүүгө даяр экениңизге ишендириңиз. Балага сиз аны колдой тургандыгыңызды айтып сөз бериңиз. Балага сиз зомбулук жасаган адамга карата эч кандай аракеттерди көрбөй тургандыгыңызды айтып, курулай сөз бербейиз.
5. Бала менен зомбулук жасаган адамдын ким экендигин талкуулабаңыз	Бала зомбулук жасаган адамга үйрөнүп жакын болуп калуусу мүмкүн.
6. Дароо реакция жасаңыз	Балага карата зомбулук жасалгандыгы тууралуу билдирүүгө эч кечиктирбестен дароо таасир этүү зарыл, а эгерде анын ден соолугуна же өмүрүнө коркунучтар бар болгон учурда – аны алууну уюштуруу керек. Балага карата зомбулук тууралуу билдирүү Кылмыштардын жана жоруктардын бирдиктүү реестрине милдеттүү түрдө катталат (КЖБР).
7. Бала эмне боло тургандыгын билүүсү керек	Балага ал (кыз/эркек бала) зомбулук тууралуу айтып берген соң, эмне болору, кандай аракеттер көрүлөрү тууралуу маалымат берилиши керек. Баланын суроолоруна жооп берүү маанилүү. Эгер сиз анын (кыздын/эркек баланын) кыздын суроосуна жооп бере албасаңыз, анда бул тууралуу ага (кызга/эркек балага) айтканыңыз жакшы. Сиздин маалыматыңыз баланын жаш курагына жана муктаждыктарына дал келүүсү зарыл. Балага баарын унутууга жана эч нерсе болбогондой жашоого кеңеш бербейиз. Балага психологдун жардам берүүсүн уюштуруңуз.

Басмырлоонун жана зомбулуктун кайчылаш формаларына кабылышкан аялдар жана балдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүктөрү

Көп түрдүү басмырлоо – бул бир адамды бир нече белгилер боюнча бир эле убакта басмырлоо. Биздин ар бирибизде жыныстык айырмачылык, сексуалдык багыт, жаш курактык, улуттук ж.б. өзгөчөлүктөрүбүз бар жана биздин ар бирибиздин жеке адам катары кайсы бир аспектибиз бардык учурда эле башкаларына караганда сөзсүз түрдө өзгөчөлөнүп турбайт. Мына ошентип, адамдын жеке адам катары кайсы бир өзгөчөлүгү же алардын комбинациясы басмырлоо үчүн себеп болуп калуусу мүмкүн. Адам ар түрдүү белгилери боюнча өзүнчө бир басмырлоочу аракеттердин объектиси болуп калуусу мүмкүн, алардын ар бири ага карата жагымсыз мамилени татаалдаштырат.

«Зомбулуктун кайчылаш формалары» термини эки же андан көбүрөөк белгилер басмырлоо жана зомбулук үчүн негиз катары кызмат кылган кырдаалды сүрөттөө үчүн кеңири колдонулат. Кайчылаш ыкма адистердин басмырлоонун жана зомбулуктун таанымал болуп калган жаңы аспектилерин аныктоолоруна гана жол ачпастан, ошондой эле башка жагдайларда байкалбаган бойдон кала турган типтерин ачат.

Айрым адамдар жана адамдардын топтору өзгөчө аярлуу болуп саналышат жана аларга карата адилетсиздик жасалуусу же кошумча зыян келтирилүүсү мүмкүн. Ар бир адам жашоосунун кайсы бир учурунда аярлуу же маргиналдашкан¹⁵ абалда калып калуусу мүмкүн. Мындай абалга көпчүлүк учурда кийинки адамдар кабылып калышат:

- ата-энелердин көзөмөлсүз калган балдар/балдар үйлөрүндөгү балдар;
- кош бойлуу аялдар;
- кызмат көрсөтүүлөр үзгүлтүксүз түрдө жеткиликтүү болуп туруусун талап кылган өнөкөт оорулар менен жабыр тарткан адамдар, анын ичинде айыкпаган/психикалык оорулардан жабыр тарткан адамдар;
- майыптыгы бар адамдар;
- зомбулукка же басмырлоого кабылып калуусу мүмкүн болгон же азыркы учурда аларга кабылып жаткан адамдар (мисалы, гендердик тиешелүүлүгүнүн себебинен улам зомбулукка кабылган адамдар жана/же өзүнүн жыныстык өнөктөшү жасап жаткан зомбулукка кабылгандар, ЛГБТ+¹⁶ өкүлдөрү, азчылыктар);
- соттолгондор/эркиндигинен ажыратуу жайларынан бошонгондор;
- качкындар, мигранттар, карылар үйлөрүндөгүлөр.

Аярлуу жана маргиналдашкан топторго тиешелүү аялдар жана балдар үчүн зомбулуктан жабыр тартып калуу коркунучу көбүрөөк жогору. Муну менен катар эле аярлуу топтордогу аялдар жана балдар бир эле убакта зомбулуктун бир нече түрлөрүнө кабылып калуулары мүмкүн. Өзгөчө зомбулуктун кайчылаш формаларына аялдардын жана балдардын кийинки топтору көбүрөөк кабылышат: этникалык азчылыктар; качкындар; мигранттар; жашоо каражаттарынан ажыратылган аялдар жана балдар; жабык мекемелердеги жана камактагы аялдар жана балдар; майыптыгы бар аялдар жана балдар; ичкиликтен же башкадан көз карандылыгы бар аялдар жана балдар; улгайган аялдар, алыскы райондордун жашоочулары.

Мисалы, гендердик аспектилердин жана майыптуулуктун чектерине негизделген стереотиптерден улам, майыптыгы бар аялдар зомбулук тууралуу даттанууларды өткөргөндө ишенбөөчүлүк, даттануунун милиция, прокурорлор жана соттор тарабынан четке кагылуусу сыяктуу тоскоолдуктарга кабылуулары мүмкүн.

◆ Майыптыгы бар аялдар жана балдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүктөрү

Майыптыгы бар аялдар жана балдар калктын өзгөчө тобун түзүшөт, себеби алар социалдык-экономикалык планда аярлуу, алар үчүн маалыматтын, билим берүүнүн, кызмат көрсөтүүлөрдүн ж.б. жеткиликтүүлүгү чектелүү. Алар үчүн зомбулук кырдаалы дайыма ченелгис оор азаптануулар жана жардам көрсөтүү кызматтарынын жеткиликсиздиги менен коштолот.

¹⁵ Маргинализация — адамдын кандайдыр бир социалдык топтордун ортосундагы «чектелүүлүгүн», аралыгын түшүндүргөн социологиялык көрүнүш, түшүнүк.

¹⁶ Белги +иденттүүлүктүн тизмеси чектелүү эмес экендигинен белги берет.

4-таблицада ден соолугунун жабыркоосунун деңгээлинен көз карандылуу түрдө майыптыгы бар адамдар менен сүйлөшүүнүн айрым өзгөчөлүктөрү келтирилген.

4-ТАБЛИЦА. Зомбулуктан жабыр тарткан майыптыгы бар адамдар менен өз ара аракет-тенишүүнүн өзгөчөлүктөрү

Бузулуунун түрлөрү	Ылайыктуу суроолор/жооптор
Таяныч кыймыл аппаратынын мүмкүнчүлүктөрү чектелген учурда	- Сүйлөшүп жаткан учурда майыптыгы бар адам менен бирдей деңгээлде олтургула, мисалы, коляскадагы адамды башын нары-бери бурдуруп убара кылбоо үчүн жанына үстөл коюп олтургула. - Уруксаты жок балдактарды, таяктарды, ичке таяктарды же майыптар үчүн креслону нары-бери жылдырбагыла. - Майыптар үчүн араба (коляска) – бул адамдын кол тийбес жеке чектеринин бир бөлүгү. Арабага (коляскага) жөлөнбөгүлө. Арабаны нары-бери жылдырууга жардам берүүдөн мурун, жардам керекпи деп сунуш кылуу зарыл.
Угууга тиешелүү көйгөйлөр	- Өзүңөрдүн райондогу сурдокотормочулардын тизмеси силерде бар болсун. - Угуусу начар адамга ыңгайлуу болгондой жайгашуу зарыл, мисалы, жеке угууну күчтөндүрүүчү каражат тарабынан. - Сүйлөшүүнүн башында кызмат көрсөтүүлөрдүн угуусу начар колдонуучусу силерге көңүл буруп жатабы карап көңүл буруп койгула. - Эгер кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусу силердин жүзүңөр тарапты карабаса, өтө кылдаттык менен анын ийинине колуңарды койгула. - Кыйкырбагыла жана үнүңөрдү бийик чыгарбагыла. Кызмат көрсөтүүнү колдонуучусуна түз карагыла жана оозуңарды колуңар менен жаппагыла. Силерди түшүнүп жатабы көңүл буруп койгула. - Адам үчүн ыңгайлуу сүйлөшүүнүн жолун болушунча тезирээк аныктагыла жана белгилегиле. - Кыска жана жөнөкөй фразаларды колдонууга, сүйлөп жатканда атайын терминдерди жана сүйлөмдөрдөгү татаал конструкцияларды колдонбогула. - Кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусу эриндериңер аркылуу окуй алгыдай кылып, жай жана так сүйлөгүлө.
Көрүүгө тиешелүү көйгөйлөр	- Көзү азиз адамга сөзсүз түрдө өзүңөрдүн аты-жөнүңөрдү айтышыңар зарыл, сүйлөшүүгө катыша турган башка адамдарды, ошондой эле ал жерде турган башка адамдарды дагы тааныштыруу керек (зарылчылык бар болсо, бир гана аттарын атап койбостон, алардын иштеген кызматтарын дагы айтуу зарыл). - Көзү азиз адамга олтурууну сунуштаганда, аны колунан кармап, олтургучтун жөлөнгүчүнө же чыканагынан жөлөп олтурууга жардам берүү зарыл. - Сүйлөшүп жатканда коштоп келген адамга эмес, кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусунун өзүнө карап кайрылгыла. Эгер сүйлөшүүгө бир нече адам катышып жатса, азыр кимге кайрылып жатканыңарды улам тактап турганды жана өзүңөрдүн атыңарды атап турганды унутпагыла. - Эскертүүсүз адамга жакындабагыла. - Кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусу сизди таптакыр көргөн жок деп ойлобоңуз. - Кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусунун таягын же нары-бери жүрүүнүн башка каражатын алып салбагыла. - Зарыл маалыматты даярдап койгула, мисалы чоң тамгалар менен басылып чыгарылган, аудиоформаттагы же Брайля форматындагы укуктар жана жардам берүү кызматтары жөнүндө маалыматтарды. - Зарылчылык бар болсо, көзү азиз адамга бир нерсени окуп берүү, үндүн бийиктигин нормалдуу кылып сүйлөө жана маалыматты коё бербөө зарыл.

Сүйлөөгө тиешелүү көйгөйлөр	- Эгер адамда сүйлөөгө байланыштуу көйгөйлөр бар болсо, бул анын угуусунда дагы көйгөйлөр бар дегенди түшүндүрбөйт. - Сүйлөөдө кыйынчылыктарды сезген адамдын сөзүн бөлбөө жана оңдобоо керек. - Шаштырбагыла, адамга өзүнүн көйгөйүн түшүндүрүү үчүн канча убакыт зарыл болсо, ошончо убакыт бергиле. - Ал өз оюн толук айтып бүткөндөн кийин гана сүйлөп баштагыла. - Эгер силер бир нерсени түшүнбөй калсаңар, ал адамдан кайра кайталап коюусун сурангыла. - Суроолорду кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусу «ооба» же «жок» деп жооп бере тургандай кылып түзгүлө. - Тилдик коммуникацияда олуттуу тоскоолдуктар бар болсо, маалымат алмашуунун альтернативдүү жолун кылдаттык менен сунуштагыла, мисалы, жазышууну.
Интеллектуалдык мүчүлүштүктөр	Когнитивдик (интеллектуалдык) мүчүлүштүктөрү бар адам менен өз ара аракеттенишүүдө визуалдык байланышууну колдонуу аркылуу анын жүзүнө кароо зарыл. Муну менен катар эгерде ага жагымсыз болуп жатса, көзмө көз байланышууну сактоону сурануу сунушталбайт. - Интеллектуалдык мүчүлүштүктөрү бар адамдын катышуусундагы сүйлөшүүдө ал жөнүндө үчүнчү тарапка эч нерсе деп айтууга, анын ичинде ал башка адамдардын ортосундагы сүйлөшүүнү түшүнбөгөндүгү жөнүндө эскертүүгө жол берилбейт. - Жөнөкөй сөздөрдү жана кыска сүйлөмдөрдү колдонула. - Кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусу жеңил түшүнүүсүнө жардам берүү үчүн сүйлөшүүнүн ар түрдүү куралдарын колдонуп маанилүү маалыматты жана нускамаларды кайталагыла (мисалы, анатомиялык моделдерди же куурчактарды); - Эсиңерден чыгарбагыла, интеллектуалдык өнүгүүсүндө мүчүлүштүктөрү бар, бирок кыймыл-аракетинин жөндөмдүүлүгү сакталган адамдар өздөрү аң-сезимдүү тандоо жасоого укуктуу: жардамды кабыл алуу керекпи же жокпу, кандайдыр бир кызмат көрсөтүүдөн колдонууга макулдук берүү керекпи, башка чечимдерди кабыл алууда, ошондой эле зарыл документтерге кол коюуда. - Кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусуна кошумча суроолор пайда болуп калган учурда байланышуу үчүн телефон номерди таштагыла же кызмат көрсөтүүнүн жеткирүүчүсүнө кайрадан кайрылуунун жолун айтып койгула. - Чыдамкайлыкты, кылдаттыкты, сүйлөшүп жаткан адамга кылдат мамиле кылып жатканыңарды көрсөтүүңөр керек, бардык зарыл темаларды талкуулап, жана дагы билип туруп анын мүмкүнчүлүктөрүн же кадыр-баркын төмөндөтүүгө аракет кылбагыла, бой көтөрүп сүйлөбөгүлө, сөздү кесе сүйлөгөнгө негиз бар болсо дагы буга жол бербегиле.

5-таблицада майыптыгы бар адамдар менен сүйлөшүүнү жакшыртууга жардам бере турган түздөөчү терминдер келтирилген.

5-ТАБЛИЦА. Майыптыгы бар адамдар менен сүйлөшүүнү жакшыртууга жардам бере турган түздөөчү терминдер

Туура эмес термин	Туура термин
Майып	майыптыгы бар эркек адам; майыптыгы бар аял; майыптыгы бар адамдар.
БЦШ адам; БЦШ менен ооруган адам	БЦШ бар адам

Даун; Даун оорусу менен ооруган адам	Даун синдрому менен жашаган адам; Даун синдрому бар адам; Өнүгүүсү өзгөчө адамдар
Дүлөй-дудуктар	Угуусу начар адамдар; угуусун жоготкон адамдар
Арабада (коляскада) олтургандар	Араба колдонуучу; арабадагы адам

6-таблицада ЛГБТ+ өкүлдөрү менен сүйлөшүүнү жакшыртууга жардам бере турган түздөөчү терминдер келтирилген.

6-ТАБЛИЦА. ЛГБТ+ карата түздөөчү терминдерди колдонуу

Туура эмес термин	Комментарий	Туура термин
ВИЧ ооругандар; ЖИЖС (СПИД) жуктургандар;	ВИЧ – бул адамдын иммундук жетишсиздиги вирусу, ЖИЖС (СПИД) – жуктурулган иммундук жетишсиздик синдрому, ВИЧтин акыркы стадиясы.	ВИЧ макамы позитивдүү адам; ВИЧ менен жашаган адамдар;
Салттык эмес багыттагы адамдар	Бул салттык («нормалдуу») жана салттык эмес («нормалдуу эмес») түрү бар дегенди билдирет.	Гомосексуалдык адамдар/гейлер/ бисексуалдык адамдар/ бисексуалдар (аял/эркек)/ лесбияндар/квир-адамдар
Секс-азчылыктар	Бул сөз айкашын колдон келсе колдонбоо керек, себеби мында басмырлоого жана укуктук коргонуунун жоктугуна эмес, сексуалдуулукка акцент жасалат.	Гомосексуалдык адамдар/гейлер/ бисексуалдык адамдар/ бисексуалдар(аял/эркек)/ лесбияндар/квир-адамдар
Гомосексуализм/ гомосексуалисттер	Башында термин ооруну атоо үчүн киргизилген. Бүткүл дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюму 1990-жылы гомосексуализмди оорулардын катарынан чыгарган.	Гомосексуалдуулук/гейлер/ гомосексуалдар/ гомосексуалдык адамдар
Аял болуп алган эркек/эркек болуп алган аял	Биз адам тууралуу анын (аялдын/эркектин) өзүн гендердик жактан кандай сезип жаткандыгынын актуалдуулугуна карата айтабыз. Эге радам өз гендерин эркек катары атаса, ал тууралуу аял катары айтуу туура эмес.	Трансгендер аял/ трансгендер эркек

◆ **Зомбулуктан жабыр тарткан аялдарды суракка алуу боюнча сунуштамалар**

Жагымдуу маанайда учурашыңыз. Өзүңүздү тааныштырыңыз жана өзүңүздүн жардам берүүдөгү компетенцияңыз тууралуу кыскача маалымат бериңиз. Арыз берүүчүлөрдүн өздөрүн тааныштыруусун сураныңыз.

- Аңгемелешүүнү тынчтыкта жана ак ниетүү, жагымдуу маанайда алып барыңыз, суу сунуштаңыз, кагаз бет аарчы коюп коюңуз.
- Сүйлөшүү үчүн ачык болуңуз.
- Өзүңүздүн жардам берүүгө кызыкдар экендигиңизди көрсөтүңүз. Үндүн тону, жүзүңүздүн түрү жана көз караш, сөздөрдүн мазмуну сиздин болуп өткөндөргө тынчсызданып турганыңыздан белги берип турушу керек.

- Зомбулукка кабылган аял (эркек) жана аны коштогон адамдар менен дене бойлук байланышуудан (капыстан тийип кетүү сыяктуу) алыс болуңуз.
- Жабыр тарткан аялдан (эркектен)/мыйзамдуу өкүлдөн ИИОНун ошол жыныстагы кызматкеринин колдоосуна алууну каалайбы сураңыз (өзгөчө сексуалдык зомбулук окуяларында).
- Арыз берүүчүлөргө алар маанилүү деп эсептеген бардык нерселер тууралуу суроо бергенге мүмкүнчүлүк бериңиз.
- Калктын ар түрдүү топторунун муктаждыктарын эсиңизден чыгарбаңыз (мисалы, майыптыгы бар адамдардын, мамлекеттик/расмий тилде билбегендердин, дин жолундагы адамдардын жана этникалык азчылыктардын) жана алардын муктаждыктарын эске алуу үчүн бардык аракеттерди көрүңүз.
- Зомбулукту башынан кечирген адамды бөлмөдө жалгыз калтырбаңыз, себеби өзүнө өзү зыян келтирүү тобокелчилиги бар.

Суракка алуу үчүн шарт түзүңүз

- Жабыр тарткан адамдарды суракка алуу жүргүзүлө турган бөлмөгө коштоп барыңыз, олтурууну сунуш кылыңыз. Зомбулуктан жабыр тарткан адамдарды суракка алуу үчүн адистештирилген бөлмө жок болсо, сүйлөшүүнү тегерек үстөлдө алып барган жакшы. Эгер үстөл тик бурчтуу болсо, анда бурчтуу жерине олтуруу сунуш кылынат.

Түздөн түз «бетме бет олтуруу» жана кадала караган көз караш зомбулукка кабылган, өзгөчө сексуалдык зомбулукка кабылган аялдардын психологиялык жактан жагымсыз реакция кылуусун пайда кылуусу мүмкүн. Зомбулукка кабылган адамды ал кирүү/чыгуу эшигин көрө ала тургандай абалда жайгаштыруу, аларга кырдаалдын үстүнөн көзөмөлдөө сезимин берүүсү мүмкүн.

- Эгерде сүйлөшүүгө үчүнчү тараптар катышуусу керек болсо, мисалы, ИИОНун башка кызматкерлери катышуулары керек болсо, анда сүйлөшүүнү баштоонун алдында жабыр тарткан адамдарга алардын ролу жана милдеттери кандай экендигин түшүндүрүңүз, ага (аялга/эркекке) зомбулук тууралуу бардык маалымат өтө конфиденциалдуу боло тургандыгына ишендириңиз.

зомбулук жасаган адам менен сүйлөшүү угулуп турган шартта болсо, анда мындай шартта аракетке жөндөмдүү жабыр тарткан адамдарды, балдарды, ошондой эле үй-бүлөнүн башка мүчөлөрүн алардын жынысынан көз карандысыз түрдө суракка алууну өткөрүүгө тыюу салынат.

- Адамдын эң биринчи физиологиялык муктаждыктарын – суу, тамак-аш жана уктап алуусу керек эмеспи аныктоо жана канааттандыруу үчүн бир нече орундуу суроолорду бериңиз.
- Жабыр тарткан адамдарга кандайдыр бир коркунуч келтирилип жаткан жокпу аныктап алыңыз, коопсуздуктарын жана алардын балдарынын коопсуздуктарын камсыз кылуу үчүн чара көрүңүз.
- Активдүү түрдө угуңуз жана тактоочу суроолорду бериңиз.

Жабыр тарткан адам менен сүйлөшүүдө жогоруда белгиленип өткөн эл аралык стандарттарды жана принциптерди иш жүзүндө колдонууга кенен токтололу:

- жабыр тарткан аял же бала менен сүйлөшүүдө аларды коркута турган бардык нерселерди мүмкүн болушунча көрсөтпөңүз (мисалы, куралды, дубинканы, колго салуучу кишендерди). Эгер антүүгө мүмкүн болбосо, анда аялга/балага бул предметтер сиздин жаныңызда милдет-

түү түрдө болуусу керек экендигин, бирок алар бул кырдаал менен эч кандай байланышы жок экендигин түшүндүрүп коюңуз;

- зомбулук тууралуу суроолорду берүү демилгесин өз колуңузга алыңыз, аял өзү айтып берет деп күтпөңүз. Бул ага (аялга) ал кабылган кырдаал үчүн сиз кесипкөйлүк жоопкерчиликти өзүңүзгө алып жатканыңызды көрсөтөт жана ишенимдүү мамиле түзүүгө жардам берет;
- эсиңизден чыгарбаңыз, жабыр тарткан аял стресстик же шок абалында болуусу мүмкүн жана албетте ага өзүнө карата зомбулук кандайча жасалгандыгына жана андан улам келтирилген зыяндарга адекваттуу баа берүүсү кыйын;
- аялга болуп өткөн зомбулук тууралуу зомбулук жасаган адамдын, балдардын же үй-бүлөнүн башка мүчөлөрүнүн катышуусунда суроо берүүгө тыюу салынат;
- чыдамкай болуңуз, эсиңизден чыгарбаңыз, кризистин шартында турган учурда аял зомбулук жасаган адамга карата карама-каршылыктуу сезимдерге ээ болушу мүмкүн;
- пассивдүү угуудан жана комментарийсиз олтура берүүдөн качыңыз. Бул аны (аялды) сиз ага эмес, зомбулук жасаган адамга ишенип жатат деп ойлоого мажбур кылуусу мүмкүн;
- анын ой-санааларын кунт коюу менен көңүл буруп угуңуз жана анын сезимдери актала тургандыгына ишендириңиз;
- жабыр тарткан аял сүйлөп жаткан тилди колдонуңуз, эгер жабыр тарткан аял милиция кызматкери сүйлөгөн тилден айырмаланган тилде сүйлөсө, анда котормочу чакырыңыз же жабыр тарткан аял сүйлөгөн тилди билген кызматкерди чакырыңыз;
- тилди жана сөздөрдү түшүнүү деңгээлине чейин ыңгайлаштырып жөнөкөйлөштүрүңүз. Аялды адаштыра турган кесиптик лексиконду жана билдирүүлөрдү колдонбоңуз;
- суроолорду жана фразаларды жагымдуу жана таңуулабаган маанайда бериңиз, ага боорукердикти сездирген тонду колдонуңуз;
- аялды айыптабаңыз. Ачык суроолорду колдонуңуз жана эрежеге ылайык жабыр тарткан аялды өзүн айыптуу сездирген «эмне үчүн» деп башталган суроолорду бергенден качыңыз;
- түз суроолорду бериңиз, конкреттүү аракеттер тууралуу сураңыз, «түрттү», «итерди» деген сыяктуу зомбулуктун азыраак оор формаларынан баштап, көбүрөөк олуттуу формаларына өтүңүз: «ал сизди муштуму менен урдубу?», «ал сизди өлтүрөм деп коркутубу?», «ал зордуктадыбы?»
- кийинкидей жардамчы ырастоолорду колдонуңуз: «Мен сизге карата ушундай болгонуна өкүнүп турам» же «Сиз чын эле көп нерсени башыңыздан өткөрдүңүз», буларды колдонуу аялдын көбүрөөк маалыматты ачыктап берүүсүнө стимул болот;
- зомбулуктун болгонуна жабыр тарткан аял айыптуу эмес экендигин жана ал үчүн бир гана аны жасаган адам жоопкерчилик тарта тургандыгын баса белгилеңиз;
- маалымат конфиденциалдуу бойдон сактала тургандыгын түшүндүрүңүз, ошондой эле жабыр тарткан аялга конфиденциалдуулукту сактоо үчүн бардык чектөөлөр сактала тургандыгын билдириңиз;
- маданий жана диний көз караштан орундуу деп саналган көзмө көз байланышууну колдонуңуз. Сүйлөшүү процесси жүрүп жаткан учурда телефон менен сүйлөшүп алаксыбаңыз;
- өзүңүздүн дене боюңуздун тилине жоопкерчиликтүү мамиле кылыңыз. Сиз кантип тура-сыз жана колуңуз жана башыңыз кандай абалда, сиздин жүзүңүздүн түрү жана сүйлөшүп жаткандагы үнүңүздүн тону кандай, – мунун баары аялга сиз кырдаалды кандай кабыл алып жаткандыгыңыздан кабар берет;
- жабыр тарткан аялга анын укуктары жана көрсөтүлүүчү жардамдын түрлөрү, ошондой эле зомбулук жасаган адамга карата колдонулуусу мүмкүн болгон чаралар тууралуу маалымат

бериңиз. Эсиңизден чыгарбаңыз, жабыр тарткан аял көпчүлүк учурда мыйзамдарды билбейт, юридикалык тилди түшүнүү жана баарын эстеп калуу ал үчүн кыйын. Мүмкүнчүлүккө жараша ага учурда иштеп жаткан коргоо механизмдери жана жардам көрсөтүү кызматтары тууралуу маалыматтарды камтыган буклетти бериңиз;

- укуктар тууралуу маалымат бергенде анын аларды дароо колдонушун талап кылбаңыз. Шаштырбаңыз, ага (аял/эркек) кырдаалга баа берүүгө жардам берген маалыматтарды сунуш кылыңыз жана ага өз укуктарынан пайдаланабы же жокпу өз алдынча чечим кабыл алганга жол бериңиз;
- жабыр тарткан аялды анын керектөөлөрүнө ылайык квалификациялуу жардам көрсөткөн адистерге же уюмдарга жөнөтүңүз;
- эгерде жабыр тарткан аялдын коопсуздугуна тынчсыздануу бар болсо, бул тууралуу ага айтыңыз жана анын коопсуздугун камсыз кылуу үчүн бардык чараларды көрүңүз;
- анын дарегине карата коркунучтарды өзгөчө көңүл буруу менен жана абдан олуттуу кабыл алыңыз (өлтүрөм деп коркутууларды кошкондо);
- кырдаал коркунучтуу болгон учурда аялга балдары менен кошо күбөлөрдү коргоо программасы боюнча жардам алууга, кризистик борборлорго, баш калкалоочу жайларга, коопсуз жайга кайрылууну сунуш кылыңыз. Жабыр тарткан аялга кризистик жана укуктук борборлордун телефондору менен адрестерин бериңиз;
- эсиңизде болсун, жабыр тарткан аял сизге ишенбеши мүмкүн, бул боло турган иш;
- жасай албай турган нерселер тууралуу сөз бербейсиз. Бул жабыр тарткан аялга андан дагы оор зыяндарды алып келүүсү мүмкүн;
- чыдамкайлуулукту жана сыйлоо менен мамиле кылууну сактоо.

Зомбулук жасаган адамды актаган жана жабыр тарткан аялдын сөздөрүнө шек саноого алып келген фразаларды колдонбоңуз. 7-таблицада жабыр тарткан адамдар менен сүйлөшүүдө колдонууну сунуш кылбай турган басмырлоочу суроолор келтирилген.

7-ТАБЛИЦА. Аял менен сүйлөшүүдөгү орунсуз суроолор

Орунсуз суроолор/жооптор

- А сизди эмнеге сабады? Сиз эмне кылып жибердиңиз эле?
- Мына эми ал сизди эмне үчүн сабаганы түшүнүктүү.
- Ишенем, күйөөңүз сизге зыян келтирүүнү же оорутууну каалабаса керек.
- Күйөөңүз сизди сабаганы үчүн сарсанаа болуп жатышы мүмкүн.
- Нормалдуу адам жөн эле уруп баштабайт.
- Балким сизге ошондой сезилип жаткандыр, балким сиз жөн гана ашырып айтып жаткандырсыз?
- Эч кандай коркунучтуу деле нерсе болгон жок, трагедия кылбаңыз.
- Аялдар кээде зомбулукту өздөрү чакырышат, андан кийин даттанып калышат.
- Күйөөнүн деген тилин табыш керек, сиз күйөөлүү аялсыз да.
- Зомбулук жасаган адам эмне үчүн сизди тандап алды?
- Сиз анын машинесине эмнеге олтурдуңуз?
- Бул чын эле сиздин эркиңизге каршы болдубу же сиз жөн эле кол тийбестин ролун ойнодуңузбу?
- Арыз жазасызбы же жокпу чечиңиз, менин башка иштерим бар.

8. Аялдарга жана балдарга карата зомбулук тууралуу билдирүүлөрдү алган учурдагы ИИОнун нөөмөттөгү кызматкеринин аракеттеринин алгоритми

Аялдарга жана балдарга карата зомбулук (сексуалдык, дене бойлук мүнөздөгү зомбулуктуу аракеттер, үй-бүлөлүк зомбулук) тууралуу арыздарды/билдирүүлөрдү алган учурда ыкчам нөөмөтчү милдеттүү:

1. Бирдей ыргактагы, токтоо үн менен аныктайт:
 - зомбулук жасалган ордун, убактысын жана жагдайларын;
 - зомбулук тууралуу билдирген адамдарды аныктаган көрсөткүчтөрдү;
 - жабыр тарткан адамды (жабыр тарткан адамдарды) жана алардын абалын аныктаган көрсөткүчтөрдү;
 - зомбулук жасаган адамды аныктаган көрсөткүчтөрдү, өзгөчө белгилерин (эгер мындай белгилери бар болсо).
2. Арызды/билдирүүнү МК Эл. Ж КЖБР АМСна каттоону жүргүзүү.
3. Жабыр тарткан адамдын кылмыштуу кол салууларынын объектиси болгон дененин бөлүктөрүн жууганга жол берилбестиги, ошондой эле кылмыштын издерин табуу жана удаа эле кароо жүргүзүү үчүн кийимди сактап коюу зарыл экендигин эскертүү.
4. Кылмыш (окуя) жасалган жерге тергөө-ыкчам тобунун (ТыТ) эч токтоосуз түрдө чыгуусун уюштуруу, зарылчылыкка жараша жана ыкчам чара көрүү үчүн кылмыш (окуя) жасалган жерге Милициянын участкалык уполномоченныйын, Жашы жетелек өспүрүмдөрдүн иштери боюнча тескөөчүнү, Милициянын кайгуул-күзөт кызматы башкармалыгынын кызматтык нарядын жиберүү.
5. Кылмыш (окуя) тууралуу аймактык органдын башчысына, жооптуу органдын жетекчилигине, ошондой эле жогорку нөөмөт бөлүмүнө (ЫЧБ) кабарлоо.
6. Милициянын наряддарын зомбулук жасоого шектелип жаткан адамды издөөгө багыттоо (эгер ал жашынып калган болсо);
7. Кылмыш (окуя) жасалган жерге, жабыр тарткан адамга кароо, текшерүү жүргүзүүдө зарылчылыкка жараша соттук медицина чөйрөсүндөгү тиешелүү профилдеги адистердин катышуусун камсыз кылуу, ошондой эле кылмышты (окуяны) ачуу үчүн кошумча күчтөрдү жана каражаттарды тартуу.
8. Зарылчылык бар болсо жабыр тарткан адамды (жабыр тарткан адамдарды) кечиктирилгис медициналык жардам көрсөтүү менен камсыз кылуу;
9. Кылмышты ачуу, кылмышты (окуяны) жасаган адамды аныктоо/кармоо боюнча зарыл чараларды кабыл алуу үчүн зарыл көрсөтмөлөрдү/багыттамаларды алуу максатында кылмыш жасалган жердеги бөлүмдүн кызматкерлери (жетекчилери), ыкчам тергөө тобу менен дайыма байланышта болуу.
10. Кабыл алынган чаралар тууралуу ИИОнун жетекчилигине кабарлоо жана андан нары алардын көрсөтмөсү боюнча аракеттерди көрүү.

Зарылчылыкка жараша нөөмөт бөлүмүнүн нөөмөттөгү кызматкеринин жардамчысы ИИОнун кызматкерлери келгенге чейин жабыр тарткан адамга/арыздануучуга колдоо көрсөтүүнү ишке ашырат (зомбулуктуу аракеттердин жасалышы жана алардын себептерине тийишпестен ар түрдүү мүнөздөгү сүйлөшүүлөр аркылуу).

Аялдарга жана балдарга карата зомбулуктуу аракеттер фактылары боюнча арыздарды/билдирүүлөрдү кабыл алууда (билдирүү жолунан көз карандысыз түрдө) нөөмөт бөлүмүнүн кызматкерлерине көтөрүңкү өкүм үн менен сүйлөөгө, арыз берүүчү, жабыр тарткан адам менен сүйлөшүүнү үзүүгө, зомбулуктуу аракеттердин кайсы гана түрү болбосун анын жасалышы боюнча жеке ойлорун айтууга жана өз жүйөөлөрүн билдирүүгө **тыюу салынат**.

Нөөмөт бөлүмүнүн кызматкери арыздарды/билдирүүлөрдү кабыл алууда, сүйлөшүүдө кунт коюп көңүл буруусу, сезимталдыкты жана токтоолукту көрсөтүүгө **милдеттүү**, себеби кайсы гана мүнөздөгү болбосун зомбулуктуу аракеттердин жасалышы арыз берүүчүнү/жабыр тарткан адамды психологиялык жаракаттарга кабылтуучу зыяндары менен коштолот.

9. ИИОнун Милициянын участкалык уполномоченныйынын аялдарга жана балдарга карата гендердик зомбулук тууралуу билдирүүнү алган учурдагы аракеттеринин алгоритми

Аялдарга жана балдарга карата зомбулук тууралуу арыздарды/билдирүүлөрдү алган учурда (сексуалдык, дене бойлук мүнөздөгү зомбулуктуу аракеттер, никеге туруу үчүн уурдоо, балдар никелери, үй-бүлөлүк зомбулук тууралуу) Милициянын участкалык уполномоченныйы милдеттүү:

1. Зомбулук жасалган жерге эч кечиктирбестен барууга.
2. Зомбулукту токтотуу жана зомбулуктан жабыр тарткан адамдын жана башка адамдардын өмүрү же ден соолугуна карата келтирилген коркунучтарды четтетүү боюнча кечиктирилгис чараларды көрүүгө.
3. Окуя болгон жерге тергөө-ыкчам топтон мурда барган учурда окуя болгон жерди кайтаруу боюнча чараларды көрүүгө.
4. Тергөө-ыкчам тобунун же ыкчам кызматы бөлүнүштөрүнүн кызматкерлери окуя болгон жерге баруусу мүмкүн болбогон учурда кылмышты, укук бузууну ачуу жана иликтөө үчүн мааниге ээ боло турган кылмыштын издерин аныктоо, бекемдөө жана башка жагдайлар боюнча өз компетенциясынын алкагында кечиктирилгис аракеттерди жүргүзөт, окуяны өз көзү менен көргөн адамдардан жана күбөлөрдөн зарыл түшүнүк каттарды алат, андан кийин материалдарды тергөө-ыкчам тобунун жетекчисине өткөрүп берет.

5. Аныктайт:

- зомбулук жасалган ордун, убактысын жана жагдайларын;
 - жабыр тарткан адамды (жабыр тарткан адамдарды) аныктоочу көрсөткүчтөрдү;
 - зомбулукту болжолдуу түрдө жасаган адамды/адамдарды аныктоочу көрсөткүчтөрдү;
 - зомбулуктун түрүн аныктайт (үй-бүлөлүк, башка);
 - кылмышты жасады деп шектелип жаткан адамдын дене боюнда же кийиминде кандай издер калышы мүмкүн экендигин, алар калып алуусу мүмкүн болгон жерлер кайсылар жана алар кайсы даректе токтошу мүмкүн экендигин;
 - кылмышты өз көзү менен көргөн адамдарды аныктоочу көрсөткүчтөрдү.
6. Жабыр тарткан адамга/мыйзамдуу өкүлдөргө кылмыштуу кол салуулардын объектиси

болгон дененин бөлүктөрүн жууганга жол берилбестигин, ошондой эле кылмыштын издерин табуу жана удаа эле кароо жүргүзүү үчүн кийимди сактап коюу зарыл экендигин эскертүү.

7. Кечиктирилгис медициналык жардамга зарыл болгон зомбулуктан жабыр тарткан адамдарды медициналык мекемеге жеткирүү үчүн чараларды көрөт, бул максатта ишканалардын, мекемелердин, жеке менчик формасындагы бардык уюмдардын, коомдук бирикмелердин же жарандардын транспорт каражаттарын колдоно алат, бир гана колдонулбайт – чет мамлекеттердин дипломатиялык, консулдук жана башка өкүлчүлүктөрүнө эл аралык уюмдарга тиешелүү транспорт каражаттары жана атайын багыттагы транспорт каражаттары.

8. Өзүнүн компетенциясынын чектеринде зомбулуктан жабыр тарткан адамдарга укуктук, биринчи (дарыгерге чейинки), медициналык жана башка жардамдарды көрсөтөт.

9. Жабыр тарткан адамдарга алар медициналык, укуктук, социалдык жана психологиялык жардам алууга укуктуу экендиктери тууралуу маалымат берет. Сексуалдык зомбулук болгон учурда жабыр тарткан адамдарга/баланын мыйзамдуу өкүлдөрүнө байланышудан кийинки алгачкы 72 сааттын ичинде жыныстык жол менен жугуучу инфекциялардын, ВИЧ-инфекциясынын жана күтүүсүз кош бойлуулуктун алдын алуу тууралуу маалымат берүү керек. Ошондой эле жабыр тарткан аялга/ балдардын мыйзамдуу өкүлдөрүнө психологиялык, юридикалык жардам алуу үчүн жана убактылуу жашоо кызматынан пайдалануу үчүн адистешкен борборлорго кайрылуу мүмкүнчүлүгү бар экендиги тууралуу маалымат берүүсү зарыл.

10. Жабыр тарткан адамдарга жардам берүү кызматтарынын байланышуу түйүндөрүн берет.

11. Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыр тарткан адамдарды коопсуз жайга кечиктирилгис түрдө жайгаштырууга зарылчылык пайда болгон учурда үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо боюнча ведомстволор аралык өз ара аракеттенишүү субъектилерине (жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдары, социалдык өнүктүрүү, саламаттыкты сактоо, кризистик борборлор ж.б.) кайрылат.

12. Үй-бүлөлүк зомбулук жасалган учурда КРнын ИИМнин №763 буйругу менен 2020-жылдын 25-ноябрында бекитилген Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо боюнча ишмердүүлүгүн уюштуруу жана жакшыртуу боюнча Нускамасында караштырылган аракеттердин алгоритмин сактоо зарыл.

13. Эгерде үй-бүлөлүк зомбулук окуяларында укук бузуулардын белгилери бар болсо, анда Милициянын участкалык уполномоченныйы КРнын Укук бузуулар тууралуу кодексинин талаптарына ылайык укук бузуу тууралуу протокол түзөт¹⁸.

14. Мыйзамда бекитилгенге ылайык Милициянын участкалык уполномоченныйы үй-бүлөлүк зомбулук фактысы боюнча берилген убактылуу коргоо орденин шарттарын бузган үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамды кармоону колдонууга укуктуу.

15. Укук бузуунун алдын алуу, зомбулук жасоого шектелип жаткан адамдын өздүгүн аныктоо максатында өзүнүн ыйгарым укуктарынын алкагында укук бузуу тууралуу иш боюнча өндүрүштү камсыз кылууда кийинки чараларды кабыл алат:

- 1)** укук бузуучу тууралуу протокол толтуруучу жерге алып баруу;
- 2)** жеке адамды кармоо;
- 3)** алып келүү;
- 4)** жеке тинтүү жүргүзүү жана транспорт каражатын, кичинекей идиштерди жана буюмдарды текшерүү;
- 5)** ичимдик ичкен абалды, баңги заттарын, психотроптук каражаттарды жана башка маң кылуучу заттарды колдонгон абалды аныктоо үчүн күбөлөндүрүүдөн өткөрүү.

¹⁸ КРнын Укук бузуулар тууралуу кодексин иштеп баштаган мезгил аралыгынан баштап.

Сунуш кылынган адабияттардын тизмеси

1. Кыргыз Республикасынын Жазык кодекси, 2-февраль, 2017-ж. №19.
2. Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодекси, 2-февраль, 2017-ж. №20.
3. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан Жазык жана Жазык-процесстик кодексинин долбоорлору, 22-июль, 2021-ж.
4. Зомбулукка кабылган аялдар жана кыздар үчүн базалык кызмат көрсөтүүлөрдүн топтому. https://eeca.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BB%D1%8C_Total.pdf шилтемеси боюнча жеткиликтүү.
5. «Укук коргоо жана сот органдарынын аялдардын укуктарын гендердик зомбулуктан коргоо чөйрөсүндөгү ишмердүүлүктөрү» онлайн-курсу (<https://crdp.asia/study>).
6. «Зомбулукка кабылган аялдар жана кыздар үчүн базалык кызмат көрсөтүүлөр» онлайн-курсу (<https://courses.crdp.asia/>).
7. «Handbook on gender-responsive police services for women and girls subject to violence» (UN Women, UNODC and the International Association of Women Police (IAWP), 2021).
8. «Strengthening Crime Prevention and Criminal Justice Responses to Violence against Women» (UN, 2014).
9. Training Programme on the Treatment of Child Victims and Child Witnesses of Crime for Law Enforcement Officials (UNODC, UNISEF, 2015).
10. Handbook on Effective police responses to violence against women (UNODC, 2010).
11. Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарынын кызматкерлери үчүн гендердик жана үй-бүлөлүк зомбулук менен иштөө боюнча практикалык окуу куралы (ДПИБ, ЮНФПА, 2018).
12. Тергөө этабында жашы жетелек өспүрүмдөрдү адистештирилген жайда суракка алууну уюштуруу жана жүргүзүү боюнча усулдук сунуштамалар (Санкт-Петербург боюнча Россия Федерациясынын Тергөө комитетинин Башкы тергөө башкармалыгы, 2014).
13. КРнын ИИОнун Тергөө кызматынын кызматкерлери үчүн аялдарга жана жашы жетелек өспүрүмдөргө карата жасалган гендердик кылмыштарды натыйжалуу иликтөө боюнча практикалык окуу куралы (ДПИБ, ЮНФПА, 2018).
14. КРнын Өкмөтүнүн токтому тарабынан бекитилген Кыргыз Республикасында соттук-медициналык экспертиза өндүрүшүнүн эрежелери, 12-январь, 2012-ж., №33.

1-тиркеме.**Аялдар жана балдар үчүн кризистик борборлордун даректери жана байланышуу түйүндөрү**

Аймагы	Аталышы	Көрсөтүлүүчү кызматтардын түрлөрү	Дареги	Телефондору
Бишкек ш.	Бишкек шаарындагы «Аялзат» муниципалдык кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары, коопсуз жай	Бишкек ш., Интергельпо көч., 8-үй	(0312) 65-37-42; (0550) 51-64-51
	«Милосердие» кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары	Бишкек ш., Трудовая көч., 10-үй	(0312) 64-48-71
	«Сезим» кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары, коопсуз жай	Бишкек ш., Табышалиев көч., 3-үй	(0312) 51-26-40
	«Шанс» Кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары, коопсуз жай	Бишкек ш., Чүй көч., 207-үй, 5-этаж, 509-бөлмө	(0709) 71-03-20
	Бишкек шаарындагы зомбулуктан жана ырайымсыз мамиледен жабыр тарткан балдарга жардам берүү борбору	Психологдун, юристтин консультациялары, коопсуз жай	Бишкек ш., Карасаев көч., 73-үй (1-этаж)	(0312) 44-25-10; (0312) 54-29-34
Ош ш.	«Ак-Жүрөк» кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары, коопсуз жай	Ош ш., Ленин көч., 205-үй	(0550) 23-13-29; (3222) 4-59-76
	«Аруулан» («Аялзат») кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары, коопсуз жай		(03222) 5-56-08; (0776) 38-07-77
Жалал-Абад обл.	«Каниет» реабилитациялык борбору	Психологдун, юристтин консультациялары	Жалал-Абад ш., Исакулов көч., 3-үй	(03722) 2-23-03; (0774) 84-52-27
Ысык-Көл обл.	«Мээрман» кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары	Каракол ш., Торговая көч., 11-үй	(03922) 5-04-54; (0706) 38-36-37
Талас обл.	«Маана» кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары, коопсуз жай	Талас ш., Тагайбаева көч., 247/2-үй	(03422) 5-58-85; (0557) 48-47-13
Нарын обл.	«Тендеш» Кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары	Нарын ш., Кыргыз көч., 31-үй, 3-бат.	(03522) 5-03-70; (0708) 74-72-74
Баткен обл.	«Жаныл мырза» («Өмүр Булагы») кризистик борбору	Психологдун, юристтин консультациялары	Баткен ш., Сыдыков көч., 3-үй	(0777) 39-30-77